

KÁRPÁT-MEDENCEI NÉPSZÁMLÁLÁSI KÖRKÉP

KAPITÁNY BALÁZS

Bevezető

2011-ben a Magyarországon és a legtöbb hazánkkal szomszédos országban népszámlálást tartottak. Miután a 2013 márciusában a magyarországi etnikai adatok is nyilvánossá váltak, lehetőség nyílt arra, hogy a friss népszámlálási adatokra alapozva áttekintsük az elmúlt évtized etnikai átrendeződését az úgynevezett „Kárpát-medencében”, vagyis azokon a területeken, amelyek a trianoni békeszerződésig a Magyar Királyság részét alkották. A következőkben ezen területek nemzetiségi (tehát nem anyanyelvi) adatait mutatjuk be vázlatosan. Tanulmányunkban a négy legnagyobb magyar közösség (Magyarország, Erdély, Felvidék, Vajdaság) esetében kitérünk a népszámlálások lebonyolításának módjára és az alkalmazott kérdőívekre is, mivel ezek nagyban befolyásolhatták az eredményeket.

Mivel az utódállamok jelenlegi belső közigazgatási határai nem mindenütt egyeznek meg az egykori Magyar Királyság közigazgatási határaival, elemzésünkben a következő területeket számítjuk a Kárpát-medencéhez: Magyarország és Szlovákia teljes területe, Burgenland szövetségi tartomány, Vajdaság autonóm tartomány teljes területe, Románia 16 erdélyi, partiumi és bánáti megyéje, Ukrajnából Kárpátalja megye, Horvátországból Eszék-Baranya megye, Szlovéniából Muravidék közigazgatási régió (Pomurska) területe, összesen mintegy 285 ezer négyzetkilométer.¹ Tisztában vagyunk azzal, hogy a fenti közigazgatási egységek használata némi pontatlansággal jár – például a volt Magyar Királyság egyes területei most Bákó megye (Románia), illetve Lengyelország részét képezik, a mai Eszék-Baranya megye jelentős része Horvátországhoz tartoztak –, azonban úgy véljük, ezen pontatlanságok az összkép, illetve a magyar nemzetiségű lakosság szempontjából olyan kis jelentőségűek, hogy nem veszélyeztetik következtetéseink helyességét.

Munkánk előzetes jellegű, természetesen nem helyettesíti sem a regionális szintű mélyebb vizsgálatokat, sem azokat a részletes, a teljes Kárpát-medencére kiterjedő elemzéseket, amelyek az előző népszámlálást követően is nagyban növelték tudásunkat tágabb régióink etnikai viszonyainak átalakulásával kapcsolatban (Gyurgyik – Sebők 2003; Kocsis et al. 2006).

¹ A történelmi Magyarország Horvátország nélküli területe 1910-ben mintegy 283 ezer négyzetkilométer volt.

A népszámlálás mint etnikai adatforrás

A forráskritika szükségességéről

Mindmáig a népszámlálások jelentik a demográfusok számára legfontosabb információforrást a határon túli magyar közösségekről, illetve a Magyarországon élő nemzetiségekről. A népszámlálások alkalmával gyűjtött adatok között ugyanis – szemben például a népmozgalmi statisztikai adatgyűjtéssel – jellemzően (de nem minden esetben) szerepel a nemzetiség és az anyanyelv, több esetben a beszélt nyelv is, ráadásul ezen adatokat általában meglehetősen részletesen publikálják az egyes államok statisztikai hivatalai, így mindenki számára elérhetőek.

A népszámlálások nemzetiségi adatforrásként való kezelésének az szab elsődlegesen határt, hogy az ezredforduló után egyre több országban döntenek úgy, hogy regiszter alapú népszámlálást tartanak, vagyis a rendelkezésre álló adatokat a polgárok közreműködése nélkül próbálják begyűjteni, és csak azokhoz a személyekhez küldenek kérdezőbiztost, ahol ezek az adatok hiányosak vagy ellentmondásosak. Az ilyen típusú népszámlálások esetén nincs lehetőség nyilatkozni a nemzetiségi csoporthoz tartozásról. Amennyiben a tíz év múlva, a 2021–22 környékén esedékes újabb népszámlálások alkalmával újabb magyarok (is) lakta országok döntenek majd a regiszter alapú népszámlálás mellett, úgy egyre több ország esetében nem lehet majd felhasználni a népszámlálásokat nemzetiségi statisztikák készítésére.

Ám ettől függetlenül, a nemzetiségre, anyanyelvre vonatkozó adatok értelmezése a hagyományos népszámlálások esetében is különleges óvatosságot igényel, ugyanis ennek az adatrendszernek is több gyenge pontja van. A következőkben négy ilyen kritikus pontot sorolunk fel röviden, majd részletesebben foglalkozunk egy ötödik jelenséggel, a válaszhiány problémájával. Az egyes területek ismertetésekor majd részletesen bemutatjuk az adott népszámlálás módszertani jellemzőit.

a) Egységes Eurostat-előírás híján az egyes államokban nem ugyanúgy kérdezték, majd publikálták a nemzetiségre/anyanyelvre vonatkozó kérdéseket/eredményeket.²

² Ennek kapcsán érdemes megemlíteni, hogy a KSH-ban még 1992-ben a régió országai statisztikai hivatalainak képviselőivel nemzetközi konferenciát szerveztek a nemzetiségi hovatartozás népszámlálási vizsgálatának kérdéséről. A konferencián megvitatták az addigi gyakorlatot, és nyilatkozatot fogadtak el a következő népszámlálás(ok) nemzetiségi vizsgálatának javasolt módszertanáról. A gyakorlatban azonban a 2001 körüli népszámlálások során az aláíró országok jellemzően nem tartották magukat ehhez a megállapodáshoz. A konferencia anyagát lásd Kovacsics 1994.

b) Legalább ennyire lényeges, hogy a nemzetiséget tudakoló kérdésre az egyes országokban más-más válaszlehetőségek álltak a válaszadó rendelkezésére. Volt, ahol előrenyomtatott lista és az „egyéb” kategória közül kellett választani; volt, ahol az államalkotó nemzet és az „egyéb” kategória között, ebben az esetben utólag pontosítva, hogy az illető mely „egyéb” nemzetiséghez is tartozik; másutt pedig a válasz teljesen szabad volt, nem voltak előre megadott kategóriák, mindenki azt diktált be, amit akart. Viszont ezekben az államokban a kérdezőbiztosok egy útmutató alapján a válaszokat utólag besorolták az egyes csoportokhoz, amely utólagos csoportosítás igen komoly mértékben befolyásolhatta az eredményeket.

c) Lényeges, hogy ez egyes államokban a polgároknak igencsak eltérő politikai, nyelvi környezetben kell nyilatkozniuk nemzetiségükről a népszámlálások alkalmával, amely környezet visszahathat az etnikai identitás felvállalására is. A kevésbé biztos etnikai identitással rendelkező (például vegyes házasságban élő, etnikailag vegyes családból származó) személyek nemzetiségi önbevallását a tapasztalatok szerint demokratikus viszonyok között is nagyban befolyásolja az aktuális politikai hangulat, a számlálóbiztos személye, nemzetisége, vagy az, hogy a népszámlálási összeíróívek kisebbségi nyelven is rendelkezésre állnak-e. (Erre vonatkozóan különösen informatív Tánczos Vilmos tanulmánya a csángóföldi népszámlálási biztosok tapasztalatairól – Tánczos 2013.) Szerepe lehet a nemzetiségi identitás vállalását támogató kampányoknak is. Összességében azt lehet mondani, hogy valamilyen mértékben minden népszámlálás – még akkor is, ha erre az állam részéről nincs kifejezett politikai akarat – az adott állam államalkotó nemzetisége felé húz, s csupán az ebből adódó torzítás mértéke tér el államonként és népszámlálásonként.

d) A Kárpát-medence jellegzetessége, hogy szinte minden állam területén nem elhanyagolható számban élnek roma/cigány származású csoportok. Ezen csoportokon belül Magyarországon kívül Romániában, Szlovákiában és Ukrajnában (Kárpátalján) is figyelemre méltóan magas a magyar anyanyelvű, identitású közösségek aránya. Noha az arányok országonként eltérők, általában megfigyelhető, hogy a környezet által romának/cigánynak tartott személyek legalább felét nem roma nemzetiségüként írták össze a népszámlálások alkalmával, hanem vagy a többségi nemzethez, vagy a magyarsághoz tartozónak vallották magukat. Mivel a romák demográfiai viselkedése markánsan eltér a nem roma csoportokétól, ez a tény a népszámlálási eredményeket és értelmezésüket is befolyásolja.

A válaszhány problémája

Az előbb felsorolt négy értelmezési problémához a legfrissebb, 2011/12. évi népszámlálások esetén egy új, minden eddiginél jelentősebb bizonytalansági

tényező társult, a nem válaszolók problémája. Míg a népszámlálások esetén a polgároknak alapvetően kötelező a feltett kérdésekre válaszolniuk, addig a legtöbb országban a vallásra, a felekezeti hovatartozásra, a fogyatékosagra vonatkozó kérdések mellett az anyanyelvre, etnikumra vonatkozó kérdések is kivételt jelentenek, vagyis ezekre nem kötelező a válaszadás. A nem kötelező kérdések bevezetése az elmúlt évtizedben kezdett elterjedni – Magyarországon erre 2001-ben nyílt először lehetőség –, párhuzamosan a válaszadók adatvédelmi tudatosságának növekedésével, így a népszámlálások alkalmával egyre nagyobb arányban jelent meg a nem válaszolás. A nem válaszolók arányának növekedésével párhuzamosan az eredmények értelmezése szempontjából kulcskérdéssé vált, hogyan közelítjük meg ezt a csoportot.

A következőkben öt különböző megközelítést mutatunk be; az itt leírtak külön-külön is szerepet játszhatnak a nemzetiségükről nem nyilatkozók számának növekedésében.

a) Kocsis Károly (2003) vélekedése szerint a nemzetiségükről nem nyilatkozók esetében egy „elnemzetlenedett” csoportról van szó, amelybe a nem válaszolók mellett az „ismeretlen”, illetve az értékelhetetlen választ adók is beletartoznak. Ez a csoport feltételezhetően elsősorban olyan személyekből áll, akiknek nemzetiségi öntudata gyengül, nemzetiségi kötelekeik lazulnak. Valószínűsíthető, hogy ez a jelenség összefügg az elvilágiasodással és a globalizációval.

b) Másrészt, ha megnézzük azokat a magyarországi településeket, ahol 2001-ben feltűnően magas volt a nemzetiségükről nem nyilatkozók aránya, igen nagy számban találunk köztük nemzetiségi falvakat. Például a Baranya megyei egykori német nyelvi tömb területén, a németek által lakott Lovászhegyen 99,7% (azaz szinte senki), Erdősmeckén 42%, Csebényben 49% nem válaszolt a nemzetiségi kérdésre. A fenti adatok arra is utalhatnak, hogy egyes kisebbségi csoportok nem merik, vagy nem tartják jónak felvállalni nemzetiségi identitásukat a népszámlálási adatgyűjtések esetén, tehát az etnikumról való nem nyilatkozás ebben az esetben feltehetően rejtett, rejtegetett kisebbségi identitást takar.

c) Harmadrészt felmerül, hogy egyes kisebbségi csoportokat – (elsősorban) a romákat, vagy Szerbiában az albánokat – egyes esetekben a nem nyilatkozó kategóriába kényszeríthettek, például úgy, hogy a kérdezőbiztosok tudatosan fel sem tették számukra a nemzetiségükre vonatkozó kérdést, mondván, arra úgyszemint kötelező választ adni.

d) Negyedrészt feltételezhető, hogy a nem válaszolás mögött a népszámlálás intézményével szembeni ellenérzés vagy időhiány rejlik. Az elmúlt évtizedben a népszámlálástól függetlenül is megfigyelhető, hogy csökken az állampolgárok adatszolgáltatási hajlandósága, nő a bizonytalanság az adatvédelem kapcsán, illetve nő a polgárok leterheltsége is: egyre több különféle nyomtatványt kell kitölteniük stb. Mivel a népszámláláson kötelező a részvétel, a nem kötelezően kitöltendő kérdések esetén egyfajta szelepként működhet a válasz megta-

gadása, függetlenül a kérdés tartalmától. Mivel a legtöbb országban jelentősen nőtt a felekezeti hovatartozásra, illetve egyéb nem kötelező kérdésekre nem válaszolók száma és aránya, általánosságban talán azt feltételezhetjük, hogy a válasz megtagadásának ez lehet a leginkább elterjedt oka.

e) Végül ötödikként megemlíthető, úgy tűnik, hogy az interneten, illetve levélben történő adatszolgáltatás, vagy a tágabb értelemben vett önköltés lehetőségének megteremtése egyes országokban szintén oka annak, hogy növekszik a nem nyilatkozók vagy nem érhetően nyilatkozók aránya. Egy nem személyes adatszolgáltatási forma esetén sokkal könnyebb nem válaszolni a nem kötelező (vagy akár kötelező) kérdésekre, mint a számlálóbiztos jelenlétében.

Azt, hogy az egyes országokban, az egyes népszámlálások alkalmával a fentiekben felsorolt tényezők közül melyek és milyen mértékben állhatnak az etnikai kérdésre vonatkozó adatszolgáltatás megtagadásának hátterében, külön-külön kell vizsgálnunk.

Magyarország

A népszámlálásról

Magyarországon 2011 októberében tartották a népszámlálást. A kérdésekre interneten; „önköltős” módon és kérdezőbiztos segítségével is lehetett válaszolni, a válaszadók mintegy kétharmada (65%-a) az utóbbi, hagyományos módszert választotta. A nemzetiségre, anyanyelvre, vallásra, tartós betegségre, illetve a fogyatékosságra vonatkozó kérdésekre nem volt kötelező válaszolni.

A kérdőívben külön kérdés vonatkozott a beszélt nyelvekre (kötelező kérdés), a nemzetiségre (Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?), illetve az esetleges második nemzetiségre (Az előző kérdésnél megjelöltön kívül tartozik-e másik nemzetiséghez is?), az anyanyelvre és a családi-baráti közösségben használt nyelvre. Utóbbi két kérdésre két-két választ is meg lehetett adni, anélkül hogy meg kellett volna különböztetni az elsődleges és a másodlagos nyelvet.

A nemzetközi összehasonlításra leginkább alkalmas, a nemzetiségre vonatkozó kérdés tehát így hangzott: „Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?” A válaszlehetőségek között első helyen kiemelve szerepelt a magyar, ezt követte ábécé-sorrendben a 13 őshonos hazai kisebbség, a bolgártól az ukránig. A romák „cigány(roma)” módon kerültek feltüntetésre. Az őshonos kisebbségeket négy további olyan nemzetiség neve követte, amelyekhez tartozók viszonylag nagy számban élnek az ország területén: arab, kínai, orosz, vietnami. Emellett lehetőség volt az „egyéb, mégpedig...”, illetve a „nem kíván válaszolni” válaszok megjelölésére is (lásd I. ábra).

V. Nemzetiség, nyelvi kötődés, vallás

34. Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?

magyar.....	☒	örmény.....	☒	arab.....	☒
bolgár.....	☒	román.....	☒	kínai.....	☒
cigány (roma).....	☒	ruszin.....	☒	orosz.....	☒
görög.....	☒	szerb.....	☒	vietnami.....	☒
horvát.....	☒	szlovák.....	☒		
lengyel.....	☒	szlovén.....	☒		
német.....	☒	ukrán.....	☒		

egyéb, mégpedig:

nem kíván válaszolni

35. Az előzőekben megjelöltön kívül tartozik-e másik nemzetiséghez is?

nem tartozik más nemzetiséghez

magyar.....	☒	örmény.....	☒	arab.....	☒
bolgár.....	☒	román.....	☒	kínai.....	☒
cigány (roma).....	☒	ruszin.....	☒	orosz.....	☒
görög.....	☒	szerb.....	☒	vietnami.....	☒
horvát.....	☒	szlovák.....	☒		
lengyel.....	☒	szlovén.....	☒		
német.....	☒	ukrán.....	☒		

egyéb, mégpedig:

nem kíván válaszolni

*I. A magyarországi népszámlálási kérdőív nemzetiségre vonatkozó kérdései, 2011
Questions relating to ethnic affiliation, Hungary, census 2011*

A más országok eredményeivel való nemzetiségi összehasonlítást azonban nagyban megnehezíti, hogy Magyarországon (legalábbis az eddig megjelent publikációkban) a két nemzetiségi kérdésre – amelyeket ezentúl elsődleges és másodlagos nemzetiségként különböztetünk meg – vonatkozó válaszokat összeszevonva közlik. Ezáltal ugyanis a standard népszámlálási adatokból nem derül ki, hányan vallották volna magukat magyarnak, romának stb., ha – más országokhoz hasonlóan – csak egy nemzetiség vállalására lett volna lehetőség. A speciális publikációs gyakorlat oka az, hogy – bár az adatok nemzetközi összehasonlíthatósága korlátozott – az eredmények így valamivel jobban összevetethetők az előző magyarországi népszámlálás adataival. Ennek megértése miatt

érdemes röviden bemutatni az előző, 2001. évi magyarországi népszámlálás etnikai adatgyűjtési módját is.

Először is – minden összevetési szándék ellenére – meg kell állapítani, hogy a 2011-es, illetve a 2001-es népszámlálás nemzetiségi eredményeinek összehasonlítását (és így a trendek értelmezését) nehezíti, hogy bár összességében hasonló volt, valamelyest mégis megváltozott a nemzetiségre vonatkozó adatok gyűjtésének módja.³ Közös pont, hogy már 2001-ben sem volt kötelező a nemzetiségi kérdésre válaszolni és magának a kérdésnek a konkrét megfogalmazása is ugyanaz maradt, a válaszlehetőségek azonban két lényeges ponton is megváltoztak.

Egyrészt 2001-ben nem két, hanem csak egy nemzetiségi kérdés volt, amelyre viszont nem egy, hanem három válaszlehetőséget lehetett megjelölni, és a válaszok között nem volt „prioritási” sorrend. Így azokat a személyeket, akik egynél több választ jelöltek meg, több nemzetiséghez is besorolták.

A másik eltérés viszont a nemzetiségi önbevallásnak kedvezett. 2001-ben ugyanis a 13 őshonos nemzetiség felsorolása szerepelt a lehetséges válaszok között ábécé-sorrendben, és csak a 14., az utolsó előtti helyen állt a magyar megnevezés. Ezt követte a „nem kíván válaszolni”, illetve az „egyéb, mégpedig...” kategória.

Mindkét népszámláláskor a nemzetiségek önbevallását erősíthette, hogy a kérdezőbiztosoknál nemzetiségi nyelven is elérhetőek voltak a kérdőívek. A válaszokat azonban a kérdőíves összeírásakor magyar nyelven, a magyar nyelvű kérdőívre kellett megadni, a nemzetiségi nyelvű változatok csak tájékoztatásul szolgáltak. Ugyanakkor 2011-ben az interneten sem lehetett kisebbségi nyelven kitölteni a kérdőíveket.

Visszatérve a 2011. évi népszámláláshoz, megemlítendő, hogy az interneten kitöltők számára az „egyéb, éspedig...” kategóriában sem lehetett teljesen szabad választ adni, itt egy bővebb listából kellett választani. A korlátozás ellen magánszemélyek és civil szervezetek is tiltakoztak, így a KSH az összeírás közben bővítette az „egyéb, éspedig...” kategóriába az internetes kitöltők által bevihető válaszok listáját.

A 2011-es népszámlálást Magyarországon is kísérték olyan civil kampányok, amelyek a nemzetiségi identitás bevallásának fontosságára hívták fel a figyelmet. Ilyen kampányok elsősorban a romák, és részben a szlovákság és a románság kapcsán folytak, de jellemzően a kettős identitás felvállalására hívták fel a figyelmet, és abban nem adtak tanácsot, hogy a romák által elsősorban vagy a másodlagos nemzetiségként kerüljön-e megjelölésre a „roma(cigány)” kategória.

³ Itt most kizárólag a nemzetiségi kérdésre adott válaszokkal foglalkozunk, vagyis nem térünk ki a 2001-es népszámlálásban szereplő egyéb, a „nemzetiségi kötődést” mérő kérdésekre, sem a 2001-es adatok publikálásának módjára, amely több esetben nem nemzetiség, hanem „nemzetiségi hovatarozás” szerint történt; ez több szempontból is lényegesen bővebb, mint a nemzetiség.

Eredmények

Magyarországon a nemzetiségre vonatkozó információk nem szerepeltek az elsődleges adatok között, így azok publikálására 2013 márciusáig kellett várni, ekkor jelent meg ugyanis a 2011-es népszámlálás legfőbb eredményeit összegyűjtő, összefoglaló kötet.

A kifejezetten a nemzetiségi adatokra fókuszáló nemzetiségi kötetet a tervek szerint 2013 decemberében jelenteti majd meg a Központi Statisztikai Hivatal.

Az eredmények szerint a Magyarországon 2011-ben 9 937 628 személyt írtak össze, míg 2001-ben 10 198 315 főt. A csökkenés mértéke mintegy 261 ezer fő. A nem magyar állampolgárságú bevándorlók arányának és számának növekedése miatt a Magyarországon élő magyar állampolgárok számának csökkenése ennél valamivel nagyobb mértékű, mintegy 310 ezer fős volt.

A Magyarországon összeírt 9 937 628 személyből 8 314 029 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek – vagy kizárólagosan vagy más nemzetiség mellett –, ez 83,7%-os arányt jelent. Tíz évvel ezelőtt még 9 416 045 fő, azaz a lakosság 92,3%-a vallotta magát részben vagy kizárólag magyar nemzetiségűnek.

Az elsődleges és másodlagos nemzetiségi kérdésre adott, még nem publikált adatok szerint⁴ az elsődleges nemzetiségi kérdésre adott 8 481 745 válaszból 8 227 379 fő (97%) választotta a magyar nemzetiséget, s közülük mintegy 7 millió 878 ezer fő nem jelölt meg másik nemzetiséget. A roma nemzetiséget 130 596-an (1,5%) jelölték meg első nemzetiségükként.

Ezek az eredmények azonban következhettek egyfelől abból, hogy a nemzetiségek felsorolásakor első helyen a „magyar” szerepelt, de abból is, hogy az összeírt valóban prioritást állított fel a nemzetiségek között. Hogy melyiknek volt erősebb a hatása, azt szinte lehetetlen megállapítani.

A több mint egymillió egyszázezer fős csökkenést összességében tehát csak kisebb – egynegyedes–egyharmados – részben magyarázza Magyarország lakosságának, illetve a hazánkban élő magyar állampolgárok számának egyébként radikális mértékű csökkenése.

Az adatok emellett az úgynevezett „hazai nemzetiségek” létszámának gyors növekedését is mutatják: a 2001-es 313 832 főről 555 507 főre, tehát több mint 240 ezer fővel nőtt a nemzetiségi csoportokhoz való tartozást vállalók száma. A roma nemzetiségűek száma 190 ezerről 309 ezer főre nőtt, a németiség 62 ezer főről 132 ezer főre gyarapodott. Mivel azonban a nemzetiségi identitás vállalásának növekedése jellemzően többes identitásként, a magyar nemzetiség bejelölése mellett történt meg, ez szintén csak kis részben magyarázza a magyar nemzetiségűek számának zuhanását.

E téren a leglényegesebb összefüggés, hogy az elmúlt évtizedben is megfigyelhetjük a nemzetiségi kérdésre válaszolni nem kívánók, illetve – jóval ki-

⁴ A nem publikált adatok a szerző saját számításai a népszámlálási adatbázis alapján.

sebb részben – az értelmezhetetlen választ adók számának és arányának radikális növekedését: míg 2001-ben 570 537 fő (5,6%) tartozott ebbe a csoportba, addig 2011-ben már 1 455 883 fő (vagyis 14,7%) – ez mintegy 885 ezer fős növekedés.

A tényleges etnikai folyamatok elsődleges, nyers adatok alapján való értékeléséhez érdemes megvizsgálni az etnikumukról nyilatkozók belső arányait, vagyis első lépésben az elemzést csak azokra személyekre korlátozzuk, akik nyilatkoztak nemzetiségükről. Annak a 8 482 ezer főnek, aki legalább egy nemzetiséget felvállalt, a 2011-es népszámláláson mintegy 98%-a az egyik, vagy kizárólagos nemzetiségévé a magyart jelölte be. Ez az arány enyhe növekedést jelent 2001-hez képest, amikor a nemzetiségükről nyilatkozók 97,8%-a jelölte be a magyar nemzetiséget. A nemzetiségükről nyilatkozók körében tehát enyhén nőtt a magyarok aránya.

Az arányokat tekintve a második legnagyobb nemzetiségi csoportot a romák alkotják: a nyilatkozók 3,6%-a vallotta magát roma nemzetiségűnek, ez igen jelentős emelkedés a 2001-es 2%-os arányhoz képest. Az összes többi nemzetiségcsoport összesített aránya 3,5%. Ebben az esetben is igen jelentős aránynövekedést figyelhetünk meg, hiszen 2001-ben ez az érték még csak 1,7%-volt. A romákon kívüli egyéb nemzetiségek között a németesség dominanciája nőtt, 2011-ben már e csoport 45%-át tették ki, a 2001-es 37%-kal szemben. A németek aránya így a nemzetiségükről nyilatkozók körében országosan 0,6-ról 1,6%-ra nőtt.

Az arányokat tekintve tehát az állapítható meg, hogy a nemzetiségükről nyilatkozók túlnyomó többsége változatlanul bejelölte nemzetiségévé a magyart, ugyanakkor erőteljesen növekedett a roma/cigány és az egyéb (elsősorban német) nemzetiségükről nyilatkozók száma. A nyilatkozók mintegy 5,1%-a két nemzetiségi kötődésről számolt be, ám a magyarországi népszámlálás módszertana miatt az nem állapítható meg, hogy amennyiben csak egyetlen nemzetiség bejelölésére nyílt volna lehetőség, ez a nemzetiségi „előretörés” milyen mértékben jelentette volna a magyar nemzetiségűek arányának csökkenését.

Amennyiben megyei szinten értékeljük az adatokat, feltűnővé válik, hogy a nyilatkozók körében országosan azért növekedett a magyar nemzetiségűek aránya, mert két olyan megyében, ahol hagyományosan nagyobb arányban éltek nemzetiségek (Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén), 2001 óta erőteljesen csökkent azok aránya, aki nyilatkoztak a nemzetiségükről, de nem vallották magukat magyar nemzetiségűnek (is). Ezekben a megyékben ugyanakkor lényegesen növekedett a kisebbséghez tartozók aránya is: Baranyában a kérdésre választ adók 11,1%-a, Borsodban 7,9%-a jelölt meg két nemzetiséget. Szintén magas a két nemzetiséget megjelölők aránya Nógrád (9,2%) és Tolna (8,5%) megyében

A roma nemzetiségűek aránya – a nyilatkozók körében – Borsodban (9,8%) és Szabolcsban (8,9%) a legmagasabb, ám a magukat romának vallók arányá-

nak növekedése szinte minden megyében látványos. Míg a nyilatkozók körében arányuk 2001-ben csupán egy megyében haladta meg az 5%-ot, 2011-ben már hét ilyen megye volt. A németiség aránya – ismét csak a nyilatkozók körében – Baranya (6,7%) és Tolna (5,1%) megyében a legmagasabb.

Értékelés

A népszámlálási eredmények nyilvánosságra hozatala előtt a témával foglalkozók szinte teljes mértékben egyetértettek abban, hogy a népszámláláskor kimutatott lakosság szám alacsonyabb lesz a továbbvezetett népességszámnál (lásd KorFa 2010/3). A várt eltérés oka az volt, hogy a Magyarországról történő kivándorlás csak töredékesen jelenik meg a népességszám népszámlálások közötti továbbvezetésében. A tényleges, végleges eredmények valóban alacsonyabb lélekszámot határoztak meg, mint a továbbvezetett népesség,⁵ de a hiány hozzávetőleg 25 ezer fős mértéke meglehetősen alacsony volt, jóval alacsonyabb, mint a feltételezhető, a százezer főt is meghaladó hiány. Ennyiben tehát az eredmények a továbbvezetettnél alacsonyabb, de a vártnál magasabb népességszámot jelentenek. Nyilván további elemzések foglalkoznak majd az eltérés esetleges okaival (a külföldön élők Magyarországon történő összeírása, a vártnál nagyobb nem regisztrált bevándorlás az EU-tagállamokból stb.).

A nemzetiségi eredmények értékeléséhez először is azt kell figyelembe vennünk, hogy amennyiben hazánkban is csak egy nemzetiséget lehetett volna megjelölni, a két nemzetiséget megjelölőknek választaniuk kellett volna nemzetiségi kötődéseik között. Mivel a többes nemzetiséget megjelölők túlnyomó többsége a magyart jelölte meg egyik nemzetiségeként, feltehetően legalább 87 ezer fővel⁶ kevesebben jelölték volna be magukat magyarnak, ha csupán (a környező országokhoz népszámlálási módszertanához hasonlóan) egyetlen nemzetiség megjelölésére lett volna lehetőség.

Láttuk azonban, hogy Magyarországon a magukat magyarnak vallók számának radikális csökkenése jelentős részben – bár egyáltalán nem kizárólagosan – a nemzetiségi identitást fel nem vállalók számának növekedésével van összefüggésben.

Amennyiben túl akarunk lépni az elsődleges adatismertetésen, akkor az a kulcskérdés, hová soroljuk be azokat, akik törvényes jogukkal élve nem nyilatkoztak a nemzetiségükről. A hazai közvélekedés, kimondva vagy kimondatlanul,

⁵ 2011 októberében a továbbvezetett népességszám 9 millió 962 ezer fő volt. (Lásd <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/nep/nep21111.pdf>)

⁶ 2011-ben egészen pontosan 86650 olyan magyar nemzetiségű személy volt, aki második nemzetiségként jelölte be a magyart, annak ellenére, hogy a magyar nemzetiség a népszámlálási kérdőívben elsőként kiemelve szerepelt. Amennyiben a magyar nemzetiség nem lett volna kiemelve, ez a szám feltehetően még magasabb lett volna.

nul, hagyományosan azzal a feltételezéssel él, hogy e csoport tagjai alapvetően magyarok, sőt alapvetően minden Magyarországon élő polgárt – attól függetlenül, hogyan nyilatkozott saját magáról – magyarként vesznek figyelembe a különféle számításokban. Az elmúlt évtizedben, amikor a magyar sajtó a magyarság lélekszámáról cikkezett, a szerzők szinte természetes módon Magyarország egész lakosságát magyar nemzetiségűnek tekintették.⁷

Sok esetben a tudományos közlemények sem tudnak mit kezdeni a magyarországi népszámlálás sajátos módszertanával. Hablicsek László például a Kárpát-medencei népesség-előreszámítás készítésekor (Hablicsek 2005) meglehetősen furcsa módon járt el. A Magyarországon élő magyarok számának megállapításakor az ország lakosságából indult ki, levonva közülük azokat, akik valamilyen nem magyar nemzetiséghez sorolták magukat, függetlenül attól, hogy emellett még – élve a kettős nemzetiségi bejelölés jogával – magyarként is meghatározták magukat vagy sem. Ezzel szemben a nem nyilatkozókat mind a magyarok közé sorolta.

A fentiekben bemutatott megközelítési módok megítélésünk szerint semmiképpen nem tekinthetők szerencsésnek. Egyfelől azok a személyek, akik magukat magyar nemzetiségűnek határozták meg, nem vonhatók le a magyar nemzetiségűek közül, még abban az esetben sem, ha emellett roma, német vagy egyéb nemzetiséget is megjelöltek, hiszen nem tudjuk, melyik nemzetiséget jelölték meg elsődlegesnek, és melyiket másodlagosnak. Másfelől azok, akik nem magyar, hanem például arab vagy cigány nemzetiségüként határozták meg magukat, és a magyar nemzetiséget még másodlagos nemzetiségként sem jelölik meg, pusztán azért, mert Magyarországon élnek, még nem számíthatók a magyar nemzetiségűek közé.

Harmadrészt a nemzetiségükről tudatosan nem nyilatkozók csoportjának magyarok közé sorolása sem megalapozott, hiszen ennek a társadalmilag feltehetően nem egységes csoportnak a „mibenlétéről” több különböző vélemény fogalmazható meg. Ezeket a tanulmány elméleti bevezetőjében már bemutatuk. Ahhoz, hogy ezt a csoportot a különféle alcsoportok között szét tudjuk osztani, további alapos vizsgálatokra van szükség. E jövőbeli vizsgálatok eredményeit nem megelőlegezve, jelenleg arra hajlunk, hogy a nem válaszolók többsége Magyarországon etnikailag semleges okból nem válaszolt a nemzeti kérdésre.

Ezt a feltételezést leginkább az támasztja alá, hogy a nem válaszolók száma és aránya a felekezeti hovatartozásra és a fogyatékosagra vonatkozó kérdések esetében is jelentősen nőtt, és a nemzetiségükről nem nyilatkozók túlnyomó része a nem kötelező válaszok közül egyikre sem válaszolt. Egészen pontosan: a nemzeti kérdésre Magyarországon 2011-ben nem válaszoló 1 467 458 főből 1 242 038 fő nem válaszolt a felekezeti hovatartozásra és a fogyatékos-

⁷ Például http://index.hu/kulfold/2013/02/14/mar_csak_12_millio_magyar_medenceje/

ságra vonatkozó kérdésre sem.⁸ Ezekről a személyekről nehéz azt feltételezni, hogy specifikusan a nemzetiségük miatt nem válaszoltak ezekre a kérdésekre sem, hiszen gyakorlatilag az űrlap egyetlen nem kötelező kérdésére sem válaszoltak. Valószínűsíthető tehát, hogy ebben a csoportban hozzávetőleg akkora lehet a nemzetiségi kötődésük aránya, mint a nemzetiségükről nyilatkozók esetében.

225 420 fő viszont úgy nem válaszolt a nemzetiségi kérdésre, hogy a kérdőív többi nem kötelező kérdését nem hagyta teljesen üresen, ami arra utal, hogy a nemzetiségi kérdésre nem válaszolóknak van egy olyan alcsoportja is, amelyben egyértelműen felülreprezentáltak a nemzetiségű kötődésűek, illetve hogy egyes nem magyar nemzetiségi csoportok tagjai néhány esetben nem merték felvállalni nemzetiségi identitásukat a népszámláláskor. Ez a rejtőzködés a németeknél/sváboknál a népszámlálás intézménye iránti bizalmatlansággal indokolható, hiszen a második világháborút követő kitelepítések részben a népszámlálási adatok felhasználásával történtek. A cigányság esetében a rejtőzködés oka lehet az egyes cigányellenes csoportoktól való félelem. Ám a többi hagyományos kisebbségnél is felmerül a népszámlálással szembeni bizalmatlanság (főleg az anyanyelvi kommunikációban),⁹ amely akár azt eredményezheti, hogy az ide tartozók egy része nem vállalja fel az identitását. A zsidó identitásúak esetében szintén tömeges lehet a nem válaszolás, tekintve, hogy ez a csoport nem számít hazai nemzetiségnek, így a rájuk vonatkozó kategória nem szerepelt előnyomtatva a kérdőíveken.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a nemzetiségükről nem nyilatkozók között valamennyire átlag feletti arányban lehetnek a nem magyar etnikai kötődéssel rendelkező személyek, általában pedig olyanokról van szó, akik – bár különböző, és sok esetben nem etnikai okból – tudatosan választották azt, hogy az adatszolgáltatáskor nemzetiségükként nem jelölik be a magyart.¹⁰ Semmi sem indokolja tehát, hogy a népszámlálás alkalmával az etnikumukról tudatos döntés alapján nem nyilatkozó magyarországi lakosokat magyarként vegyük számításba. Vagyis nemzetközi összehasonlításban jelenleg a Magyarországon élő magyar nemzetiségűek számát 8 314 029 főben lehet a legpontosabban meghatározni. Ez azonban nem zárja ki, hogy ezen felül egyes összehasonlításokban becslésekkel éljünk a nem nyilatkozók etnikai megoszlásáról.

⁸ Saját számítás a népszámlálási adatbázis alapján.

⁹ Jova Éva (Eva Iova) magyarországi román politikus például így nyilatkozott a román állami hírügynökségnek: „2011 őszén népszámlálást rendeznek Magyarországon, és fennáll a lehetősége annak, hogy az űrlapok vagy a kérdezőbiztosok miatt sok magyarországi román nem vállalja identitását.” <http://www.mediafax.ro/social/romani-din-ungaria-vor-sa-obtina-cetatenia-romana-8073678>

¹⁰ Itt felmerül az a gyanú, hogy néhány válaszadó úgy utasította el a válaszadást a nemzetiségre, mint a nem kötelező kérdések egyikére, hogy nem is tudta, valójában mire vonatkoztak volna ezek a kérdések. Ennek az esélyét azonban csökkentí, hogy a nem kötelező kérdések között éppen elsőként szerepelt az etnikum.

Erdély – Románia*A népszámlálásról*

Romániában – Magyarországhoz hasonlóan – 2011 októberében tartották a népszámlálást, amelynek során adatokat szolgáltatni kizárólag a hagyományos módon, kérdezőbiztosok segítségével lehetett. Romániában sem volt kötelező az anyanyelvre, vallásra, etnikumra vonatkozó válaszadás, de ezt – mármint a válaszadás nem kötelező voltát – nem vagy csak alig hangsúlyozták, például a kérdőíveken nem is tüntették fel a kérdések közelében.

A kérdőív nemzetiségi kérdése a következőképpen hangzott: „Milyen etnikumhoz tartozónak vallja magát az illető személy?” A válaszlehetőségek semmilyen módon nem voltak előre feltüntetve a kérdőíven, a számlálóbiztosi utasítás szerint a biztosnak módosítás nélkül be kellett írni a kérdésre kapott választ a kérdőívbe, majd azt utólag, otthon kellett kategorizálnia (II. ábra).

Ez a megoldás előrelépés az előző, 2002-es romániai népszámláláshoz képest, ahol a nemzetiségi kérdés esetén két válaszlehetőség volt előre kinyomtatva, a „román” és az „egyéb nemzetiségű, azaz...”. (A környező országok ezredforduló környéki népszámlálásain az etnikai kérdésekre alkalmazott módszertant magyar nyelven Papp Z. 2010 mutatja be.)

II. A romániai népszámlálási kérdőív (magyar nyelvű változat) nemzetiségre vonatkozó kérdése, 2011
Question relating to ethnic affiliation, Romania, census 2011
(version in Hungarian)

A nyílt válaszlehetőségek esetén nyilván kulcskérdés a válaszok utólagos kategorizálása. A romániai népszámlálás lebonyolítása – ebből a szempontból is – meglehetősen szervezetlennek bizonyult. Miután a Központi Népszámlálási Bizottságban komoly vita alakult ki az utólagos kódolás kérdéséről, amely sajtónyilvánosságot is kapott, a számlálóbiztosok sok helyütt késve kapták meg a nemzetiségi, anyanyelvi és vallási válaszok utólagos kódolását szabályozó utasítást. Ez az utasítás a nemzetiségek esetén egy kétlépcsős kódrendszert írt elő, viszont több igen fontos kérdést nem, vagy vitatható módon szabályozott. Így például semmilyen módon nem került meghatározásra, mi a teendő, ha valaki a nyílt kérdésre kettős identitás jellegű választ adott (például „magyar cigánynak” nevezte magát), míg az összes területi jellegű identitásra utaló választ (például „máramarosi”, „háromszéki”) románnak kellett besorolni. A

„csángó” mint anyanyelv besorolásáról a szabályozás nem rendelkezett, ugyanakkor a „csángót” mint nemzetiséget nem a „magyar”, nem is a „román”, hanem az „egyéb” főcsoportba sorolta be, a kínaiakkal, gagauzokkal és hasonló nemzetiségekkel összevonva.

Problémát jelentett az is, hogy a kérdezőbiztosok számára tartott képzéseken néhány városban félreértelmezték azt a nemzetiségi kérdéseknél a kérdőíveken szereplő feliratot, mely szerint „minden egyes személynek jogában áll saját döntését minden kényszeről mentesen kifejezni”, és erre hivatkozva azt az utasítást adták a számlálóbiztosoknak, hogy ezeket a kérdéseket kizárólag a személyesen jelen lévő adatszolgáltatóknál lehet kitölteni, vagyis például a feleség nem nyilatkozhat éppen dolgozó férje nevében annak nemzetiségéről, felekezeti hovatartozásáról. Miután az ügy kapcsán a Romániai Magyar Demokrata Szövetség tiltakozásba kezdett, a Román Statisztikai Intézet elismerte, hogy néhány helyütt félretájékoztató történt, és intézkedett a rosszul „beoktatott” számlálóbiztosok utólagos értesítésére. Ez azonban valószínűleg nem mindenütt járt sikerrel, feltehetően ez magyarázza azt az előzetes adatokban még igen jól megfigyelhető furcsaságot, hogy hasonló települések lakói között igen eltérő számú és arányú nem nyilatkozót találunk. (Például, míg Kolozsváron 6211, Temesváron 10 234, addig Marosvásárhelyen csak 343, Aradon 723 fő tartozott ebbe a csoportba.)

A népszámlálás nyelvi környezete felemásra sikeredett: bár minden olyan számlálóbiztosnál voltak magyar nyelvű kérdőívek, aki legalább 20%-ban magyarok lakta településen dolgozott, ezeket a kérdőíveket nem lehetett kitölteni, csak segítségül szolgáltak a magyar válaszadók számára, hogy értsék, mely kérdésekre is kell válaszolniuk.

A népszámlálás kapcsán – akárcsak Magyarországon – a helyi kisebbségi szervezetek kampányt folytattak a célból, hogy a kisebbségi csoporthoz tartozók vállalják fel identitásukat a népszámláláskor. Elsősorban a magyar és a cigány/roma szervezetek kampánya volt komolyabb mértékű, de átütőnek egyik sem volt tekinthető. Ráadásul a magyar szervezetek kampányából jelentős energiákat kötött le annak az üzenetnek az átadása, hogy a székelyföldi magyarok ne hogy „székelynek” vallják magukat. Ugyanis mivel a kódolási utasításban a székely külön második szintű nemzetiségi (és anyanyelvi!) kóddal szerepelt, kérdéses, hogy amennyiben jelentős számban lettek volna „székely” nemzetiségűek, akkor – a csángókhoz hasonlóan – nem választották volna-e le a „székelyeket” a „magyar” nemzetiségű csoportról. A magyar kampány másik célcsoportját azok a települések jelentették, ahol a legutóbbi népszámlálási eredmények szerint a magyar nemzetiségűek aránya 20% körül volt, itt sok településen fórumokat tartottak, szórólapokat és plakátokat osztogattak, elsősorban az RMDSZ aktivistái. A 20%-os küszöbnek ugyanis Romániában komoly jelentősége van: a különféle kisebbségi nyelvi jogok ahhoz kötődnek, hogy egy településen, megyében eléri-e egy etnikai – és nem anyanyelvi – kö-

zösség ezt az arányt. Ha egy településen a magyar nemzetiségűek aránya 20% alá süllyed, a közösség sok nyelvhasználati jogát elveszti.

A népszámlálás lebonyolítása Romániában alapvetően rosszul szervezettnek bizonyult. A legnagyobb gondot az jelentette, hogy a kérdezőbiztosok által megkapott körzeteleírások, térképek sok esetben szinte használhatatlanok voltak, ami főleg a nagyobb városok összeírását nehezítette meg – sok családnál feltehetően el sem jutott a kérdezőbiztos. (Akik között igen magas volt a pedagógusok aránya, a népszámlálás idején az általános iskolákban oktatási szünet is volt.) A rövid, egyhetes összeírási időszak kapkodást eredményezett: közvetlenül a népszámlálás előtt azt is lehetővé tették, hogy a távol lévő háztartásokról valamilyen „megbízható személy” (például a helyi rendőr vagy a pópa) szolgáltatson adatokat a számlálóbiztosnak, Bukarestben pedig – már az összeírás közben – váratlanul és minden informatikai előkészítés nélkül arra nyílt lehetőség, hogy az érintettek az internetről letöltött és kinyomtatott kérdőívet maguk töltsék ki és adják le.

A népszámlálás befejeztét követően – a népszámlálást övező káosztól nyilván nem függetlenül – váltás történt a Román Statisztikai Intézet vezetésében, így az adatok feldolgozását és nyilvánosságra hozatalát már más testület irányította.

Adatközlés

Míg Magyarországon az alkalmazott kérdések és válaszlehetőségek jelentik a kritikus pontot az eredmények értékelése szempontjából, addig Romániában az adatközlések értelmezése igen problematikus.

Egyfelől Romániában már az előzetes eredmények közlésében is szerepeltek a nemzetiségi és az anyanyelvi adatok, amelyeket a számlálóbiztosok összesítő ívek alapján publikáltak. A nemzetiségi adatokat – településszintű területi bontásban – 2012 februárjában, az anyanyelvi adatokat augusztusban hozták nyilvánosságra. Ennek ez előzetes adatközlésnek az adatállománya alapján készültek el az elsődleges elemzések is (például Kiss – Barna 2012; KorFa 2013/2).

Nagyjából egy évvel később, 2013 júliusában kezdődött meg a végleges népszámlálási adatok nyilvánosságra hozatala. Az előzetes és a végleges adatok azonban váratlanul nagy számszaki különbségeket mutattak. Például Románia lakossága az előzetes adatok szerint 19 042 936, a végleges eredmények szerint immár 20 121 641 fő, tehát a növekmény lényegesen meghaladja az egymillió főt is.

Az eltérés oka az, hogy Romániában az előzetes és a végleges adattisztítás között nemcsak a más országokban is szokásos adattisztítás¹¹ történt meg (például a kettős adatszolgáltatók kiszűrése, a nyilvánvalón hibás adatok javítása). Eme adattisztításon felül a Román Statisztikai Intézet a véglegesítés előtt regiszter jellegű adatbázisokból egészítette ki a népszámlálási adatokat. A kiegészítés logikája az volt, hogy regiszterekben (elsősorban az adónyilvántartás) olyan személyeket kerestek, akik a népszámlálás évében valamiféle aktivitás mutattak, bevallást nyújtottak be, és személyi számukat összevetették a népszámlálás adatbázisával, amelyben szintén szerepeltek a személyi számok. Amennyiben az adott személy a népszámlálási adatbázisban nem szerepelt, csak regiszterben mutatott aktivitást, személyi azonosítóját a hozzá kapcsolt információkkal együtt átemelték a népszámlálási adatbázisba.

Ez az eljárás nyilvánvalóan előre nem tervezett, utólagos korrekció volt a népszámlálási folyamatban, ami sokak szerint nem szakmai, hanem inkább politikai alapon történt,¹² és igen sok kérdést és kételyt vet fel. Egyfelől valójában semmi garancia nincs rá, hogy egy regiszterben jelentkező aktivitás valóban romániai tartózkodást jelent. Románia egyike a tömeges kivándorlás által érintett országoknak, és például az a tény, hogy valakinek az adott évben valamilyen jövedelme keletkezett az országban, még egyáltalán nem bizonyítja, hogy az illető életvitelszerűen tényleg Romániában tartózkodik.

Másfelől a regiszterekből pótolta adatok értelemszerűen igen hiányosak, olyannyira, hogy az így pótolta személyekről nemükön és életkorukon kívül szinte semmit sem tudunk. Mivel úgy tűnik, a Román Statisztikai Intézetnél valószínűségi alapon történő adatimputálásra nem tettek kísérletet, ezek a személyek a részletes adatközlések túlnyomó többségéből kimaradtak.

A – számunkra most leginkább érdekes – nemzetiségi adat esetén például az a következő volt az eljárás: az adatközlésben bevezettek egy „információ nem elérhető” kategóriát. Ebbe a kategóriába egybevonták azokat, akiket a regiszterekből emeltek át, így meg sem kérdeztek a nemzetiségükről, illetve azokat, akiket ugyan felkeresett kérdezőbiztos, de nem válaszoltak a nemzetiségi kérdésre. Ezután amikor az adott településen, közigazgatási egységben kiszámolták egy adott nemzetiségű lakosság arányát, az „információ nem elérhető” kategóriát nem vették figyelembe a teljes sokaság részeként. Így lehetséges, hogy a hivatalos publikációkban például a magyar nemzetiségűek országos aránya

¹¹ Ez a folyamat egyébként más országokban jellemzően a népességszám csökkenésével jár együtt. Magyarországon például az előzetes és a végleges adatközlés között mintegy 44 ezer fős eltérés van, az előzetes népesség javára.

¹² A romániai magyar sajtóban megnyilvánuló szakértők a 20 milliós határ lélektani szerepét, illetve a népességszám anyagi vonzatait hangsúlyozták a felduzzasztás okaiként. Például <http://itthon.transindex.ro/?cikk=20726> – illetve <http://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/14621-felduzzasztottak-a-nepszamlalasi-adatokat>

nem 6,1%, ami a nyers számokból következne, hanem 6,5%.¹³ Ezzel az eljárással sikerült elérni azt, hogy a nemzetiségi arányok annak ellenére hasonlítsanak egymásra ez előzetes és a végleges adatközlésben, hogy időközben a lakosság számát felduzzasztották.

Az előzetes és a végleges adatok összevetése azonban ezen felül is érdekes lehet (1. táblázat).

*1. A romániai népszámlálási előzetes és végleges nemzetiségi eredményei, 2011
Preliminary and final results relating to ethnic distribution, by county,
Romania, census 2011*

	Előzetes adat (ezer főre kerekítve)						Végleges adat (ezer főre kerekítve)					
	teljes lakosság	ebből magyar nemzetiségű	ebből román nemzetiségű	ebből cigány/roma nemzetiségű	ebből egyéb nemzetiségű	ebből nem nyilatkozott	teljes lakosság	ebből magyar nemzetiségű	ebből román nemzetiségű	ebből cigány/roma nemzetiségű	ebből egyéb nemzetiségű	információ nem elérhető
Arad megye	409	37	343	17	11	1	431	37	341	16	11	26
Beszterce-Naszód megye	278	15	250	12	1	0	286	14	248	12	1	12
Bihar megye	550	138	367	34	8	3	575	138	366	35	8	28
Brassó megye	505	39	442	18	5	2	549	40	453	19	4	34
Fehér megye	327	16	294	15	1	0	342	15	292	14	1	20
Hargita megye	305	259	40	5	0	0	311	258	39	5	0	8
Hunyad megye	396	16	370	8	2	1	419	16	368	7	2	25
Kolozs megye	659	103	523	22	3	7	691	104	521	23	3	41
Kovácsna megye	206	152	46	8	0	0	210	150	45	8	0	6
Krassó-Szörény megye	274	3	245	8	18	1	296	3	244	7	18	24
Máramaros megye	461	35	380	13	33	1	479	33	374	12	32	27
Maros megye	531	201	279	47	2	2	551	201	277	47	2	24
Szatmár megye	329	114	190	18	7	1	344	113	188	17	7	19
Szeben megye	376	11	341	18	5	1	397	11	339	18	5	25
Szilágymegye	218	51	150	15	1	1	224	50	148	15	1	9
Temes megye	650	35	556	15	33	12	684	35	551	15	33	49
Erdély, Partium, Bánát	6 476	1 225	4 817	271	131	32	6 789	1 217	4 795	271	129	378
Teljes Románia	19 043	1 238	16 870	619	257	59	20 122	1 228	16 793	622	243	237

Mint látható, az előzetes és a végleges adatközlés között országos szinten mintegy 10 ezer fővel csökkent a magyar nemzetiségűek létszáma, ez mintegy 0,8%-os csökkenést jelent. Arányát tekintve a két adatközlés között a legnagyobb csökkenés Krassó-Szörény, Fehér és Máramaros megyében következett be, az elsőben – igen alacsony bázisról – több mint 10%-os, az utóbbi két megyében 6%-ot meghaladó mértékű csökkenés mutatkozik.

¹³ Ld. pl. http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/Comunicat-de-presa-nr-159-_REZULTATE-DEFINITIVE-RPL2011.pdf

A végleges adatközlés a románság létszámának csökkenését is magával hozta. Ennek mértéke országosan mintegy 77 ezer fő volt, amely 0,5%-ot jelentett. Erdélyben a legnagyobb arányú csökkentés Hargita megyében volt megfigyelhető (3,1%), míg Brassó megyében az előzetes és a végleges adatok között több mint 11 ezer fővel nőtt a magukat román nemzetiségűeknek vallók száma. Ez utóbbi annak fényében érdekes, hogy az efféle növekedés mögött nem lehet regiszter-adatokból történt kiegészítés, hiszen az utóbbit az „információ nem elérhető” csoportba sorolták be.

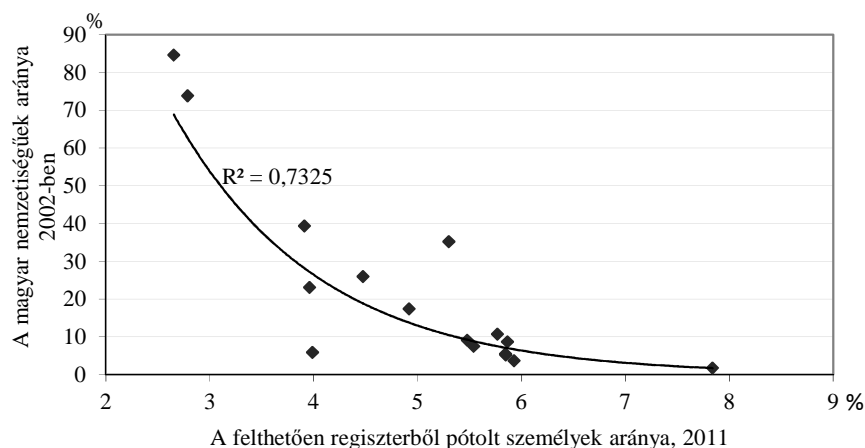
Az előzetes és a végleges adatközlés közötti adattisztítás így valamilyen mértékben – jellemzően a románság javára – befolyásolta a két etnikum közötti erőviszonyokat, azonban ezek a módosulások nem voltak különösen feltűnőek vagy átütő mértékűek.

Az igazán lényeges változtatást az jelentette, hogy az előzetes adatközlés „nem nyilatkozott” csoportját feltöltötték a regiszterből átvett személyekkel, és „információ nem elérhető” csoportra módosították. Míg a nem nyilatkozók létszáma az előzetes adat szerint országosan csupán 59 ezer fő körül volt, az „információ nem elérhető” csoportba immár 1 237 ezer fő tartozott. Ez utóbbi csoport azonban területileg igencsak egyenetlenül oszlik el.

Erdély tekintetében elég feltűnő az összefüggés (lásd III. ábra): minél inkább magyarul beszélő megyéről van szó, annál alacsonyabb volt a népesség regiszterből történt kiegészítése. Míg a túlnyomó részben magyarok által lakott Hargita és Kovászna megyék esetén a növekmény 3% alatti, a vegyesen lakott megyékben ennek aránya 4–5%, a szóránymegyékben 6% körüli, a magyarok által alig lakott Krassó-Szörényben 8% körüli.

A településsoros adatok alapján teljesen egyértelműen látszik, hogy a regiszterekből történt kiegészítés nemcsak a nagyvárosok népszámlálási szervezetlenség miatt nem összeírt népességének pótlását jelentette, hanem egyéb, a kivándorlástól erőteljesen sújtott, nem nagyvárosi jellegű, összeírási problémákkal kevésbé jellemezhető területeken is erőteljesen megjelent. Például a Krassó-Szörény megyei, a kivándorlástól erőteljesen érintett német telepességek, Temesfő 119 lakosából 33 főt a regiszterekből emeltek át. Az ilyen példák egyértelműen azt jelzik, hogy a regiszterből történt kiegészítés a valóságban igen sok esetben ideiglenesen vagy tartósan külföldön élő személyt „hozzatott vissza” a romániai statisztikákba.

Az, hogy a magyarul beszélő területek ebben a kiegészítési folyamatban ennyire nyilvánvalóan alulreprezentáltak, két dolgot is jelenthet. Egyfelől azt, hogy az elmúlt évek kivándorlási hullámában ezek a területek alacsonyabb arányban vettek részt, másfelől viszont azt is, hogy a magyarság esetében a népszámláláskor sikeresebben megtörtént az ideiglenesen külföldön tartózkodók összeírása, így az ő esetükben kevésbé volt szükség/lehetőség utólagos pótlásra.

III. A magyar nemzetiségűek aránya (2002) és a 2011. évi népszámláláson feltehetően regiszterből pótolta személyek aránya az egyes erdélyi megyékben
Proportion of ethnic Hungarians (2002) and of those whose data were supplemented probably by population registers (census 2011)

Eredmények

Az eredmények szerint tehát Románia lakossága valamivel meghaladja a 20 millió főt, ebből mintegy 6,8 millió fő a tágan vett Erdély lakossága (ideértve a partiumi és a bánáti megyéket is). Ezeken az erdélyi területeken a lakosság szűk háromnegyede vallotta magát románnak és mintegy 19%-a magyarnak. A magyar nemzetiségűek száma Erdélyben 1 217 ezer fő volt, míg Románia egyéb részein csak mintegy 11 ezer ember vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A magukat roma/cigány nemzetiségűnek vallók száma Erdélyben mintegy 271 ezer fő volt, ez körülbelül 4,2%-os arányt jelent. Az egyes megyék etnikai képe az elmúlt évtizedben alapvetően nem változott: Két magyar többségű megye (Hargita és Kovászna) mellett hat másik megyében 20 és 40% közötti arányban képviselteti magát a magyarság, míg a többi nyolc megye szórványnak számít, amelyekben noha alapvető átrendeződésről (már) nem beszélhetünk, mégis feltűnő a magyarság arányának gyors visszaszorulása.

2. A romániai népszámlálás végleges nemzetiségi eredményei, a magyarság és a románság aránya az egyes megyékben, 2011

The final results of census 2011 in Romania: the number and percentage of Romanians and Hungarians by county

Megyék	Teljes lakosság	Ebből magyar nemzetiségű	Ebből román nemzetiségű	Ebből cigány/roma nemzetiségű	Ebből egyéb nemzetiségű	Információ nem elérhető	Magyar nemzetiség aránya (%)	Magyar nemzetiség aránya, 2002 (%)	Román nemzetiség aránya 2011 (%)	Román nemzetiség aránya, 2002 (%)
Arad megye	430 629	36 568	340 670	16 475	11 095	25 821	9,0%	10,7%	84,2%	82,2%
Beszterce-Naszód megye	286 225	14 350	247 627	11 937	639	11 672	5,2%	5,9%	90,2%	90,3%
Bihar megye	575 398	138 213	366 245	34 640	7 905	28 395	25,3%	26,0%	67,0%	67,4%
Brassó megye	549 217	39 661	453 325	18 519	3 962	33 750	7,7%	8,7%	87,9%	87,3%
Fehér megye	342 376	14 849	291 850	14 292	969	20 416	4,6%	5,4%	90,6%	90,4%
Hargita megye	310 867	257 707	39 196	5 326	206	8 432	85,2%	84,6%	13,0%	14,1%
Hunyad megye	418 565	15 900	368 073	7 475	1 889	25 228	4,0%	5,2%	93,6%	92,7%
Kolozs megye	691 106	103 591	520 885	22 531	3 390	40 709	15,9%	17,4%	80,1%	79,4%
Kovácszna megye	210 177	150 468	45 021	8 267	304	6 117	73,7%	73,8%	22,1%	23,3%
Krassó-Szörény megye	295 579	2 938	243 933	7 272	17 720	23 716	1,1%	1,7%	89,7%	88,2%
Máramaros megye	478 659	32 618	374 488	12 211	32 219	27 123	7,2%	9,1%	82,9%	82,0%
Maros megye	550 846	200 858	277 372	46 947	2 122	23 547	38,1%	39,3%	52,6%	53,3%
Szatmár megye	344 360	112 580	188 155	17 388	6 742	19 495	34,7%	35,2%	57,9%	58,8%
Szeben megye	397 322	10 893	338 505	17 946	4 958	25 020	2,9%	3,6%	90,9%	90,6%
Szilágy megye	224 384	50 177	148 396	15 004	1 340	9 467	23,3%	23,0%	69,0%	71,2%
Temes megye	683 540	35 295	550 836	14 525	33 494	49 390	5,6%	7,5%	86,9%	83,4%
Erdély, Partium, Bánát	6 789 250	1 216 666	4 794 577	270 755	128 954	378 298	19,0%	19,6%	74,8%	74,7%
teljes Románia	20 121 641	1 227 623	16 792 868	621 573	242 767	1 236 810	6,5%	6,6%	88,9%	89,5%

Értékelés

A magyar nemzetiség szempontjából nézve a 2011. évi romániai népszámlálási eredmények jó példát adnak arra, hogy sok esetben mennyire nem egyszerű a népszámlálási eredmények minősítése.

A népszámlálás eredményei egyfelől az erdélyi és a romániai magyarság rendszerváltást követően elindult katasztrofális fogyásának folytatódásáról árulkodnak. Az előző romániai népszámlálás óta eltelt kevesebb mint egy évtized alatt a magukat magyar nemzetiségűeknek vallók száma mintegy kétszáz-ezer fővel csökkent. Csökkenés mutatható ki – kivétel nélkül – minden erdélyi megyében. E csökkenés mértéke még a legjobb adatokat mutató Hargita megyében is több mint 6%, és Erdély 16 megyéjéből ötben (Arad, Krassó-Szörény, Hunyad, Szeben és Temes) elérte vagy meghaladta a 25%-ot. Így ezeken a szórványterületeken a magyar közösség teljes felszámolódása is reális közelségbe került. Az előzetes 1 265 ezer–1 300 ezer fős várakozásokhoz (például KorFa 2010/4) képest is egyértelműen kedvezőtlen volt az 1 225 ezer fős adat, bár a meg sem kérdezett válaszadók között lévő magyar nemzetiségűek száma ezen az értéken még nyilván módosítana.

A másik oldalról nézve viszont Románia teljes lakosság száma is igen nagy mértékben zuhant az elmúlt évtizedben. Míg 2002-ben 21 681 ezer fő élt az országban, a 2011-es népszámlálás adatai szerint már csak 20 122 ezer fő volt Románia lakossága, és ebben már benne vannak a regiszterből (szakmailag vitatható módon) „kipótoltt” személyek is. Eme csökkenés, és az „információ nem elérhető kategória” népszámlálási adatközlésbe való bevezetése miatt lehetséges, hogy magyarság katasztrofális lélekszámcsökkenésének folytatódása ellenére a magyarok Románián belüli aránya alig (6,6%-ról, 6,5%-ra) változott, és mivel a románság is teret veszített a cigánysággal szemben, a román–magyar etnikai arány szintén csak minimális mértékben romlott. Míg 2002-ben egy erdélyi magyarra 3,8, 2011-ben 3,9 román „jutott”.

A két magyar többségű megyében (Hargita, Kovászna), illetve a román többségű Szilágy és Szatmár megyében az elmúlt évtizedben a románság tért veszített magyarság rovására, Bihar, illetve Maros megyében pedig a románság és a magyarság aránya úgy csökkent, hogy bár a magyarság csökkenése meghaladta a románságét, összességében meglehetősen stabilan alakult a két etnikum aránya.

A fentiekben említett hat megyében jelenleg a lakosság 43%-a magyar nemzetiségű, és ez az arány gyakorlatilag 2002 óta nem változott (43,1%, illetve 42,9). A románság aránya viszont ebben az időszakban jelentősen csökkent: míg 2002-ben 51,4%-ot tett ki, 2011-re 50,2%-ra csökkent, miközben a romák aránya 4,5-ről 6%-ra nőtt. Innen nézve megállapíthatjuk, hogy ebben a hat megyében – ahol napjainkban már az erdélyi magyarság csaknem háromnegyede (!) él – bekövetkezett az (ami a hagyományos európai kisebbségek esetében

igen ritkán szokott megtörténni), hogy egy kisebbség demográfiai trendjei jobbak az államalkotó többségénél.

Egyfelől tehát miközben az erdélyi szórvány felszámolódása visszafordíthatatlannak tűnik, két komolyabb területi egységben (a tág értelemben vett Székelyföldön és Észak-Partiumban), amelyek területe összességében mintegy 33 ezer négyzetkilométert, lakossága mintegy 2,2 millió főt tesz ki, a népszámlálási eredmények szerint a magyarság szórványosodása, térvesztése nem volt megfigyelhető.

A „kétarcú” eredmények oka egyértelműen Románia elmúlt évtizedbeli speciális népesedési helyzete volt. Az ezredfordulót követően az Európai Unióhoz való csatlakozás hatására tömeges kivándorlási hullám indult el Romániában és annak részeként Erdélyben is. Míg azonban a kilencvenes évek kivándorlási hullámában egyértelműen arányukon felül képviseltették magukat a kisebbségi csoportok, az ezredforduló után ilyen aránytalanság már nem figyelhető meg.

Románia esetén abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy nem nekünk kell elvégeznünk az adatok részletes értékelését, ugyanis a friss népszámlálási adatoknak a magyar kisebbség szempontjából történő részletes és színvonalas – az előzetes adatközlésen alapuló – feldolgozása már komoly eredményekkel járt, így az érdeklődő olvasó az erdélyi magyarság demográfiai helyzetének részletesebb elemzését elolvashatja a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársainak tanulmányában (Kiss – Barna 2012).

Felvidék – Szlovákia

A népszámlálásról

Szlovákiában 2011 májusában, tehát csaknem fél évvel korábban tartották a népszámlálást, mint Magyarországon és Romániában (Erdélyben). A népszámlálás módszertana is eltért a magyarországitól: az adatszolgáltatók az internetes adatszolgáltatás és a papíron történő „igény szerint támogatott önkitöltés” között választhattak, a számlálóbiztosok tehát elsősorban a „postás” szerepét töltötték be. Az önkitöltés már az előző népszámlálásokkor is jellemző volt, az internetes kitöltési lehetőség újdonságnak számított. A válaszadóknak az önkitöltős módon megfogalmazott kérdőívben négy, témánkhöz kapcsolódó kérdésre kellett válaszolniuk: „nemzetisége”, „anyanyelve”, „a leggyakrabban használt nyelv – nyilvános érintkezésben”, „a leggyakrabban használt nyelv – otthon”. A válaszlehetőségek előre voltak jelölve, csak egyet lehetett választani közülük. A nemzetiség esetén 14 nemzetiséget tüntettek fel előre, az előző népszámlálás adatai szerinti gyakorisági sorrendben, tehát elől a „szlovák”, utána a „magyar”, majd a „roma”, a „ruszin”, az „ukrán” stb. Ezek után volt

még lehetőség az „egyéb” rovatot megjelölni, és utána szövegesen beírni a választ (IV. ábra).

IV. A szlovákiai népszámlálási kérdőív (magyar nyelvű változat) nemzetiségre vonatkozó kérdése, 2011
Question relating to ethnic affiliation, Slovakia, census 2011,
(Hungarian version)

A népszámlálási eljárás során Szlovákiában jóval érzékenyebb formában közelítették a kisebbségi nyelvhasználat kérdéséhez, mint Magyarországon vagy Romániában. Az összeíróíveket minden fontosabb kisebbségi nyelven elkészítették, a kérdezőbiztosokat az előző népszámlálás etnikai arányainak megfelelően látták el különféle nyelvű kérdőívekkel az etnikai kisebbségek által lakott településeken, és a háztartások választhattak, hogy milyen nyelvű kérdőívet igényelnek. Bár előfordult, hogy valamely nyelvű kérdőívből időnként hiány támadt, összességében inkább az volt a jellemző, hogy a magyar nyelvű kérdőívekből maradt több a válaszadói igények kielégítése után. A kérdőívet ezek után ki-kí a saját nyelvén tölthette ki, a szöveges beírások (például a településnevek) fordításáról a statisztikai hivatal gondoskodott. Az internetes kitöltés esetén is volt lehetőség kisebbségi nyelvű kitöltésre, bár erre a magyar nyelv vonatkozásában alig akadt igény.

A magyar nyelv ilyen alkalmazása bizonyos előrelépést jelent az előző, 2001-es szlovákiai népszámláláshoz képest, amikor a nagyobb létszámú nemzetiségek részére olyan kétnyelvű kérdőíveket nyomtattak, amelyeken a szlovák mellett vagy alatt kisebb betűkkel szerepelt a nemzetiségi fordítás. Egyébként a 2001-es népszámlálás szintén önkitöltős jellegű volt Szlovákiában – akkoriban még nem volt lehetőség internetes válaszadásra –, a nemzetiségre vonatkozó kérdés feltevésének a módja is megegyezett a mostanival, azzal az eltéréssel, hogy csupán a hat leggyakoribb nemzetiségi kategóriát tüntették fel előre a mostani 14-gyel szemben.

A 2011-es népszámlálást Szlovákiában kísérte a legkomolyabb mértékű etnikai önbevallásra biztató kampány a Kárpát-medencében. A szlovákiai magyar pártok mellett – döntően magyar állami forrásokból – a Szlovákiai Magyarok Kerekasztala nevű szervezet is erőteljes kampányt folytatott, a legkülönbözőbb eszközökkel. Az Erdélyben és Magyarországon alkalmazott kampányeszközök mellett Szlovákiában arra is volt anyagi lehetőség, hogy részletes népszámlálási ismertető és kampánykiadvány készüljön, amelyet csaknem minden szlovákiai magyar háztartásba eljuttattak. Külön speciális kampányeszközökkel szólították

meg az országban egyre nagyobb arányt képviselő magyar anyanyelvű romákat is, míg a roma identitás felvállalásáért harcoló Roma Unió Párt azzal vádolta a magyar pártokat, hogy fizettek a magukat magyarnak valló magyar anyanyelvű romáknak.¹⁴

Bár közvetlenül nem kapcsolódik a nemzetiségi adatokhoz, az eredmények értelmezése szempontjából mindenképpen említést kell tennünk egy komoly zavarról. Veszeli Gyula, a Magyar Koalíció Pártja által delegált szlovákiai adatvédelmi biztos már a népszámlálás megkezdése után nyilvános figyelmeztetést tett közzé, miszerint a kérdőívekhez mellékelt vonalkód felragasztásával azonosíthatóvá válik a formanyomtatványt kitöltő személy, s hivatala felszólította a statisztikai hivatalt, ne követelje meg a vonalkód felragasztását a kérdőívekre. A lakosság ezt követően – elsősorban a nagyobb városokban – nagy számban elutasította a kérdőívek kitöltését vagy a vonalkód felragasztását. Arról nincs becslés, vajon a botrány milyen mértékben felelős azért, hogy – noha elvileg kötelező lett volna – igen sokan nem nyilatkoztak a nemzetiségükről, illetve kérdéses, hogy a magyar polgárok nem voltak-e érzékenyebbek a magyar nemzetiségű adatvédelmi biztos „üzenetére”, mint az államalkotó szlovák többséghez tartozók.

Annyi azonban bizonyos, hogy emiatt csúszott az adatok feldolgozása, illetve a hiányzó, nem azonosítható válaszadók adatainak pótlására a statisztikai hivatal valamiféle új, pontosan nem ismertett módszert dolgozott ki,¹⁵ amely módszerrel minden valószínűség szerint a pozsonyi adatokat korrigálta.¹⁶

Az eredmények

A végleges nemzetiségi eredmények publikálására országosan 2012 márciusában, település szintű bontásban pedig júniusban került sor. Az eredmények szerint Szlovákia lakossága 5 397 ezer fő, ebből magyar nemzetiségűnek vallotta magát 459 ezer fő (8,5%), szlovák nemzetiségűnek vallotta magát 4 353 ezer fő (80,7%).

¹⁴ <http://uj szo.com/online/kozelet/2011/03/24/sru-7-euroert-vasaroljak-meg-a-romak-magyarsagat>

¹⁵ <http://uj szo.com/online/kozelet/2012/01/30/ev-vegen-es-jovore-lesznek-ismertek-a-nepszamlalasi-adatok>

¹⁶ Legalábbis más logikus oka nem lehet annak, hogy noha a legnagyobb problémák Pozsonyban adódtak, az eredmények szerint mégis itt volt a legalacsonyabb a nemzetiségükről nem nyilatkozók aránya (3%, az országos átlag 7%-kal vagy a kassai 19%-kal szemben).

3. A szlovákiai népszámlálási nemzetiségi eredményei, a magyarság és a szlovákság aránya az egyes kerületekben, 2011
The results of the census 2011 in Slovakia: the number and percentage of Slovaks and Hungarians by district, 2011

<i>Kerületek</i>	<i>Teljes lakosság</i>	<i>Ebből magyar nemzetiségű</i>	<i>Ebből szlovák nemzetiségű</i>	<i>Ebből cigány/roma nemzetiségű</i>	<i>Ebből egyéb nemzetiségű</i>	<i>Ebből nem nyilatkozott</i>	<i>Magyar nemzetiség aránya (%)</i>	<i>Magyar nemzetiség aránya, 2001 (%)</i>	<i>Szlovák nemzetiség aránya 2011 (%)</i>	<i>Szlovák nemzetiség aránya, 2001 (%)</i>
Besztercebányai	660 563	67 596	505 528	15 525	5 800	66 114	10,2	11,7	76,5	83,7
Eperjesi	814 527	646	668 300	43 097	37 853	64 631	0,1	0,1	82,0	90,7
Kassai	791 723	74 743	580 066	36 476	11 458	88 980	9,4	11,2	73,3	81,8
Nagyszombati	554 741	120 784	394 902	3 048	5 929	30 078	21,8	23,7	71,2	73,9
Nyitrai	689 867	169 460	473 269	3 987	6 155	36 996	24,6	27,6	68,6	70,1
Pozsonyi	602 436	23 888	543 573	767	16 194	18 014	4,0	4,6	90,2	91,3
Trencsényi	594 328	797	545 535	574	6 916	40 506	0,1	0,2	91,8	97,3
Zsolnai	688 851	553	641 602	2 264	7 258	37 174	0,1	0,1	93,1	97,5
Teljes Szlovákia	5 397 036	458 467	4 352 775	105 738	97 563	382 493	8,5	9,7	80,7	85,8

A második legjelentősebb kisebbséget a romák alkotják, közülük mintegy 106 ezer fő vallotta be nemzetiségét. A nemzetiségükről nem nyilatkozók aránya – a publikált és talán részben pótoló adatok szerint – 7,1%, mintegy 382 ezer fő.

Szlovákia területi felosztása nem a leghelyesebb, ugyanis a kerületek létrehozásakor (1996-ban) nagyon ügyeltek arra, hogy a szlovákság minden kerületben domináns többséget alkosson. Az ennek következtében létrejött területi egységek közül több meglehetősen furcsa formájú, és sem történelmileg, sem gazdaságilag, sem kulturálisan nem tekinthető valós egységnek. A nyolcból két kerület (Nagyszombati, Nyitrai) esetében 20–25% a magyar nemzetiségűek aránya, míg három másik kerületben (Kassai, Besztercebányai, Pozsonyi) szórványban, de nem elhanyagolható számban élnek magyarok.

Az előző, 2001-es népszámlálással összevetve az adatokat, azt tapasztaljuk, hogy míg az ország lakossága igen kis számban (mintegy 18 ezer fővel) és arányban (0,3%) növekedett, addig mind a magyarság, mind a kisebb nemzetiségek, de jelentős mértékben a szlovákság száma és aránya is visszaesett.

A magyar nemzetiségűek száma mintegy 62 ezer fővel csökkent, ez csaknem 12%-os csökkenés. Az államalkotó szlovák nemzetiség létszáma 262 ezer fővel esett vissza, ez mintegy 6%-os csökkenés.

Bár a roma nemzetiségűek száma és aránya is nőtt, a fenti jelenségéért mégsem ez, hanem a nemzetiségükről nem nyilatkozók arányának növekedése a felelős. Míg 2001-ben alig 55 ezer fő nem nyilatkozott nemzetségéről, 2011-ben a nem nyilatkozók száma 382 ezer főre növekedett, így ez a csoport az ország lakosságának 7,1%-át teszi ki.

Értékelés

A szlovákiai magyar közvélemény jelentős része katasztrófaként fogta fel a népszámlálási eredményeket. Ebben minden bizonnyal szerepe volt a népszámlálást övező felfokozott etnikai identitás-kampánynak, aminthogy annak is, hogy a magyar közösség létszáma a félmillió „lélektani” küszöb alá süllyedt.

A szlovákiai népszámlálás etnikai eredményeinek interpretálása kapcsán – Magyarországhoz hasonlóan – az a legfontosabb kérdés, vajon kikből állhat a nemzetiségükről nem nyilatkozók csoportja, másrészt az, hogy milyen arányban vannak ebben olyanok, akiket a 2001-es népszámlálásnál még magyarként regisztráltak. Ezekre a kérdésekre egyelőre csak részleges válaszok születtek. Az eredményekről megjelent első tudományos igényű elemzés (Ravasz 2012) megállapította, hogy a dominánsan magyarok lakta településeken nem átlag feletti a nemzetiségükről nem nyilatkozók előfordulása, és általában is: az ismeretlenek aránya és egy adott település etnikai összetétele között nincs jelentős kapcsolat. A sajtóban megjelent elemzések¹⁷ is azt vélelmezik, hogy az egyébként magyar nemzetiségűek alulreprezentáltak a nem nyilatkozók között.

Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy ezek az elsődleges elemzések nem helyettesítik a későbbi részletes vizsgálatokat, ugyanis például az a feltevés nem tűnik valószínűtlennek – és nem áll ellentmondásban az adatokkal sem –, hogy a nem nyilatkozás arányon felül lehetett jellemző a szlovák-domináns városi környezetbe kerülő magyar származásúakra, akik a magyar identitással már nem kívántak azonosulni, de a szlovák identitást sem tudták felvállalni.

Másrészt, noha valóban jelentősen nőtt a nemzetiségükről nem nyilatkozók aránya, ez nemzetközi összehasonlításban nem mondható kiemelkedően magasnak. Mint láthattuk, Magyarországon 14,7%, ugyanakkor Csehországban¹⁸ például – az előzetes eredmények szerint – a lakosság 26%-a (!) nem nyilatkozott nemzetiségéről a korábbi 1,7%-kal szemben. Szlovákiában ráadásul – a népszámlálás önkitöltéses jellege miatt – már régóta egyféle hagyománya van annak, hogy a népszámlálásokkor a legkülönbözőbb kérdések esetén igen magas az ismeretlen kategóriához tartozók aránya. 1991-ben például 17% ismeretlen volt a felekezeti hovatartozás esetén, 2001-ben pedig a gazdaságilag aktív válaszadók 19%-a „ismeretlen és egyéb” társadalmi csoportba tartozott (lásd Gyurgyik 2012b).

Am akárhogy értelmezzük is az etnikumáról nem nyilatkozó csoport létszámának megugrását, ettől függetlenül bizonyosan megállapítható, hogy a szlovákiai népszámlálás eredményei a magyar közösség szempontjából – szemben például az erdélyi eredményekkel – valóban teljesen egyértelműen

¹⁷ <http://uj szo.com/online/kozelet/2012/08/13/nepszamlalas-az-ismeretlenek-5-6-szazaleka-lehet-magyar>

¹⁸ <http://www.scitani.cz/sl db2011/eng/redakce.nsf/i/population>

negatívak, ugyanis nemcsak a magyarság létszámának, hanem a teljes lakossághoz és a szlovák nemzetiségűekhez viszonyított arányának az erőteljes visszaszorulását is mutatják, ráadásul nemcsak – a Felvidéken kis arányban található – a szórványvidékeken, hanem a magyar tömbvidéken is.

A magyarság létszáma és aránya is jelentősen esett például a „legmagyarabb” járásban és a magyar nyelvterület központjában lévő Komáromban és Dunaszerdahelyen is. A dunaszerdahelyi járásban mintegy 6 ezer fővel – 83%-ról 75%-ra – csökkent a magyar nemzetiségűek aránya, miközben a szlovák nemzetiségűek száma 16 ezer főről 23 ezer főre nőtt. A magyar nyelvterület mélyén, a szlovák többségi nyelvhatártól mintegy 30 kilométerre fekvő, magyar településekkel körülvett Komárom városában a magyarok száma 22 452 főről 18 506-főre, arányuk 60%-ról 54%-ra csökkent, miközben a szlovákok arányszáma csupán egy százalékkal esett vissza (12 900 főről 11 509-ra, azaz 35%-ról 34%-ra). A szlovák nyelvhatárral szintén nem szomszédos Dunaszerdahelyen 18 756-ról 16 752-ra főre csökkent a magyar nemzetiségűek száma, miközben a szlovák nemzetiségűeké 3588-ról 4373 főre nőtt.

A népszámlálási eredmények tehát arra utalnak, hogy a Felvidéken – néhány nagyváros környéki település kivételével, amelyek agglomerációs települések lévén, a kiköltözők miatt veszítik el magyar jellegüket – elsősorban nem a nyelvhatár eltolódásáról beszélhetünk, hanem arról, hogy a magyar tömbvidéken anélkül csökken a magukat magyar nemzetiségűnek vallók aránya, hogy e visszaesés mögött komolyabb migrációs folyamatok lennének megfigyelhetők. Szlovákiában a népességcsökkenés mögött elsősorban az asszimiláció áll, és csak másodsorban a természetes fogyás, szemben Erdéllyel, ahol a csökkenést a kivándorlás és a természetes fogyás indokolja, és csupán a szórványvárosokban válnak erőteljesebbé az asszimilációs tendenciák (Gyurgyik – Kiss 2010).

Vajdaság – Szerbia

A népszámlálásról

Szerbiában a népszámlálást 2011 októberében tartották, hagyományos módszerrel: a számlálóbiztos személyesen kereste fel az adatszolgáltatókat, a kérdőívek internetes kitöltésére, önkitöltésre nem volt lehetőség.

A nemzetiségre vonatkozó kérdés nem is hagyományos értelemben vett kérdés volt a kérdőívben, csak egy „nemzetiség” feliratú rovat, ahova a kérdezőbiztosnak be kellett írnia – szabadon, előzetes kategóriák megadása nélkül – az illető személy által mondott nemzetiséget, vagy akár kettős nemzetiséget, illetve az egyéb kategóriát. A rovatot utólag nem lehetett javítani. A válaszadás

nem volt kötelező, és ezt fel is tüntették a kérdőíven. A következő kérdés az anyanyelvre vonatkozott, ott (elvileg) kötelező volt a válaszadás.

ETHNIC CHARACTERISTICS													
21. NATIONAL AFFILIATION													
<i>(according to the Art. 47 of the Constitution of RS, person is not obliged to declare)</i>													
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V. A szerbiai népszámlálási kérdőív (angol nyelvű fordítás) nemzetiségre vonatkozó kérdése, 2011
Question relating to ethnic affiliation, Serbia, census 2011
(English translation)

A válaszokat utólag a statisztikai hivatal kódolta. A publikálásnál gyakorlatilag ugyanazokat a kategóriákat használták, mint az előző népszámláláskor. Jugoszláv népszámlálási tradíció, hogy kódolás és publikálás esetén az „ismeretlen” és a „nem kíván válaszolni” csoportokon túl van két speciális, csak itt jellemző nemzetiségi kategória: a jugoszláv, illetve a „vallást mondott be etnikumként”. Míg az utóbbi jellemzően a „muzulmán” csoportot jelenti, így a magyarságot kevésbé érintő kategória, addig a magukat jugoszlávként meghatározók között minden valószínűség szerint nem elhanyagolható számban vannak magyar származású személyek.

A népszámlálási kérdőívek az előzetes ígérek ellenére – és annak ellenére, hogy Vajdaság Autonóm Tartomány egyik hivatalos nyelve a magyar – nem készültek el magyar nyelven, sőt a szerb változatból is csak cirill betűs készült. Utóbbi sok nehézséget okozott, mivel a Vajdaság területén a latin betűs írásmód is bevett. Végül lehetővé tették, hogy a cirill betűs nyomtatványt igény szerint latin betűkkel töltsék ki. Ígéret volt rá, hogy a magyarlakta területeken dolgozó kérdezőbiztosoknál legalább lesz magyar nyelvű segédkérdőív, amely – a romániai rendszerhez hasonlóan – bár kitölteni nem lehet, segítheti a kérdést. A kérdezőbiztosok jelentős részénél azonban nem volt ilyen kérdőív, és az is tény, hogy a vegyesen lakott településeken igen sok esetben alkalmaztak magyarul nem beszélő számlálóbiztosot.

A kisebbségi nyelvű összeírók hiánya, és az albánul nem tudó számlálóbiztosok nagy száma miatt a Dél-Szerbiában (tehát nem Koszovóban) élő albánok jelentős része – kisebbségi politikai vezetőik felhívására – sikeresen bojkottálta az összeírást. A bojkotthoz részben a bosnyákok is csatlakoztak, így

Bujanovac, Preševo és Medveđa járások területén az adatok megbízhatósága erősen kétséges.

A vajdasági magyarság nem csatlakozott ehhez a bojkottfelhíváshoz, sőt Korhecz Tamás, a Magyar Nemzeti Tanács (a vajdasági magyar autonómia választott testülete) elnöke szerint az egynyelvű kérdőívek miatt sem sérült a kisebbségek nyelvhasználati joga.¹⁹ Bár a magyar kisebbségi szervezetek itt is folytattak az identitás felvállalására buzdító kampányt, annak nagysága és színvonala nemhogy a szlovákiai, de az erdélyi kampányhoz sem volt hasonlítható.

Eredmények

A statisztikai hivatal 2012 novemberében publikálta a nemzetiség szerinti településsoros adatokat (4. táblázat). Az eredmények szerint a Vajdaság lakossága már jócskán kétmillió fő alá süllyedt, mintegy 1 932 ezer fő, miközben Szerbia teljes lakossága – az eredmények szerint – 7 187 ezer fő. A Vajdaságban élő magyar nemzetiségű lakosság száma mintegy 251 ezer fő, Szerbia Vajdaságon kívüli területein viszont alig néhány ezer polgár vallotta magát magyar nemzetiségűnek, így az országban 254 ezer főre tehető a magyarok száma. A magyar nemzetiségűek aránya a Vajdaságon belül 13%, Szerbia egészén belül 3,5%.

4. A vajdasági népszámlálási nemzetiségi eredményei, a magyarság és a szerbség aránya az egyes kerületekben, 2011

The results of the census 2011 in the region of Vojvodina: the number and percentage of Serbs and Hungarians by district, 2011

Körzetek	Teljes lakosság	Ebből magyar nemzetiségű	Ebből szerb nemzetiségű	Ebből cigány/roma nemzetiségű	Ebből egyéb nemzetiségű	Ebből nem nyilatkozott	Magyar nemzetiség aránya (%)	Magyar nemzetiség aránya, 2001 (%)	Szerb nemzetiség aránya 2011 (%)	Szerb nemzetiség aránya, 2001 (%)
Észak-Bácska	186 906	76 262	50 472	3 342	42 043	14 787	40,8	43,6	27,0	24,8
Észak-Bánát	147 770	68 915	63 047	4 769	4 956	6 083	46,6	47,4	42,7	43,6
Dél-Bácska	615 371	47 850	445 270	10 482	82 872	28 897	7,8	9,3	72,4	69,1
Közép-Bánát	187 66	23 550	134 264	7 267	14 351	8 235	12,5	13,4	71,5	72,3
Nyugat-Bácska	188 087	17 576	122 848	3 018	33 218	11 427	9,3	10,2	65,3	62,9
Dél-Bánát	293 730	13 194	208 462	8 025	49 662	14 387	4,5	4,9	71,0	70,3
Szerémség	312 278	3 789	265 272	5 488	25 766	11 963	1,2	1,3	84,9	84,5
Vajdaság	1 931 809	251 136	1 289 635	42 391	252 838	95 809	13,0	14,3	66,8	65,0
Teljes Szerbia	7 186 862	253 899	5 988 150	147 604	545 123	252 086	3,5	3,9	83,3	82,9

¹⁹ http://www.magyarsoz.com/hu/2011_09_29/kozelet/44926/Kisebbs%C3%A9gi-szemmel-a-n%C3%A9psz%C3%A1ml%C3%A1l%C3%A1s%C3%A1sr%C3%B3l.htm

A Vajdaság közigazgatásilag hét körzetre tagolódik. Míg Szlovákia esetében az országot alkotó kerületek kialakítása egyértelműen hátrányos a magyarság számára, Vajdaságról inkább ennek a fordítottja mondható el. Az eredmények szerint ugyanis már nincs olyan körzet, ahol a magyarság abszolút többséget alkot, de két olyan körzet is van (Észak-Bácska, Észak-Bánát), ahol a magyarság 41 és 47%-os arányával mindmáig relatív többségben él. Míg Észak-Bánátban a szerbség aránya mintegy 43%, addig Észak-Bácska valóban erőteljesen multietnikus régió, a 41%-nyi magyarság és 27%-nyi szerbség mellett más nemzetiségűek is nagy számban lakják.

Értékelés

Hasonlóan a mintegy 100 ezer fős vajdasági népességcsökkenéshez, Szerbia lakosságának a mintegy 300 ezer fős csökkenése az előző, 2002-es népszámlálás óta többé-kevésbé megfelelt az előzetes becsléseknek.

A vajdasági magyarság esetében a helyi szakértők mintegy 30–50 ezer fős csökkenést jeleztek előre, 250–255 ezer (Badis 2012), illetve 250–270 ezer²⁰ magyar nemzetiségű lakossal számoltak. A magyar nemzetiségűek létszámának mintegy 39 ezer fős csökkenésével ezek az előzetes várakozások be is teljesültek.

Ami részben talán váratlannak tekinthető, a szerbek számának a vártnál alacsonyabb csökkenése. Míg Vajdaság lakossága mintegy 100 ezer fővel csökkent, addig a szerbek körében a népességcsökkenés csak 32 ezer fő körül volt. Ennek következtében a szerb nemzetiségűek aránya Közép-Bánát kivételével minden vajdasági körzetben jelentősen növekedett. Úgy tűnik, hogy a kilencvenes években a Vajdaság területére menekült szerbek közül a várnál kevesebben vándoroltak el vagy tovább a tartományból, illetve felerősödtek a kisebbségek – nemcsak a magyarság – asszimilációs tendenciái, így a szerbség aránya az elmúlt évtizedben már a Vajdaságban is átlépte a kétharmados határt (65%-ról 66,8%-ra nőtt). Ezzel szemben a területen élő hagyományos kisebbségek folyamatosan arányt és teret vesztenek, már a második legnagyobb etnikai csoport – a magyarok – aránya is csak 13% a tartományon belül, így ma már egy magyarra több mint 5 szerb „jut”. Ez a szám 1991-ben még csak 3,4 volt, ami az etnikai erőviszonyok igen komoly átalakulására utal. A kétharmados határ átlépése és az etnikumok közötti arányok ilyen eltolódása valószínűleg mindörökre illúzióvá teszi a Vajdaságnak multietnikus régióként való működtetését.

²⁰ <http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/12265/>;
<http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/12428/>

Kisebb magyar közösségek

Kárpátalja – Ukrajna

Kárpátalja az egyetlen Kárpát-medencei terület, ahol az elmúlt években egyáltalán nem tartottak népszámlálást. Az eredeti tervek szerint – az ENSZ-ajánlásoknak megfelelően – Ukrajnában is lett volna census, de anyagi és egyéb okok miatt először 2012-re, majd 2013-ra halasztották. Így adatok csupán a 2001-es népszámlálásból állnak rendelkezésünkre, ekkor Kárpátalja megye 1 255 ezer lakosából mintegy 152 ezren vallották magukat magyar nemzetiségűnek.

Molnár József és Molnár D. István kárpátaljai demográfusok a természetes népmozgalmi adatok és a vándorlás figyelembevételével úgy becsülik, hogy jelenleg Kárpátalján mintegy 141 ezer fő lehet a magyar nemzetiségűek száma,²¹ és a becslés – noha a magyar anyanyelvű romák esetleges identitásváltásának kockázatát még figyelembe kell venni – teljességgel elfogadható, így összesítésünkben mi is ezzel számolunk. A megye teljes lakosságát – a hivatalos 2011. évi évközepe népszámlálás szerint – 1 249 ezer főre becsültük.

Horvátország

Horvátországban 2011 áprilisában tartották a népszámlálást, hagyományos papíralapú kérdőívek segítségével,²² a nemzeti kisebbségek nyelvére lefordított példányok csak mintaként szolgáltak. A nemzetiségre vonatkozó kérdés bejegyzésének módja (VI. ábra) – az előző horvátországi népszámláláshoz, és a régi romániai gyakorlathoz hasonlóan – egyértelműen az államalkotó nemzet (horvát) elsőbbségét sugallta.

A 2001-es népszámlálási eredményekkel a népességi definíció megváltozása miatt csak korlátozottan összevethető 2011. évi eredmények szerint 14 048 fő (2001-ben 16 595 fő) vallotta magát magyar anyanyelvűnek, így a magyarság számszerűségét tekintve a szerbek, bosnyákok, isztriaiak (Horvátországban önálló etnikai kategória), olaszok és romák után a hetedik legnépesebb nemzetiségként a kevésbé jelentős horvátországi kisebbségek közé tartozik.

VI. A horvátországi népszámlálási kérdőív (magyar nyelvű változat)
 nemzetiségre vonatkozó kérdése, 2011
 Question relating to ethnic affiliation, Croatia, census 2011
 (version in Hungarian)

²¹ Ld. pl. <http://karpinfo.net/hetilap/ukrajna/karpataljai-magyarok-hanyan-vagyunk>

²² A horvátországi népszámlálásról lásd Rózsa 2012.

A magukat magyar nemzetiségűnek vallók közül ráadásul csak 8249 fő élt a Drávaszöget is tartalmazó Eszék-Baranya megyében, 1696-an a Kórogy magyar szigetfalut tartalmazó Vukovár-Szerém megyében, míg a többiek szétszórva Horvátország egyéb területein, például Zágrábban 1194-en, Isztria megyében 759-en stb.

Eszék-Baranya megye teljes lakossága a 2011. évi népszámlálás eredményei szerint 305 ezer fő, az egykor horvát-szerb-magyar vegyes lakosságú, ma már túlnyomórészt horvát etnikai területnek számító megyében így a magyarok aránya kevesebb mint 3% – számuk a 2001-es népszámlálás óta mintegy 1500 fővel csökkent.

Az eredmények azonban összességében inkább pozitív meglepetésnek számítanak, hiszen egy dominánsan szórványban élő közösségről van szó. Sebők László az előző népszámlálás eredményeinek elemzése (2003) után azt feltételezte, hogy a horvátországi magyarság létszáma akár tízezer főre is csökkenthet 2011-re.

Burgenland – Ausztria

Ausztriában 2011-ben már nem hagyományos, hanem úgynevezett regisztráció alapú népszámlálást tartottak, amelynek adatgyűjtési programja nem terjedt ki a nemzetiségi hovatartozásra, így az egykor Magyarországhoz tartozó Burgenland tartományról egyáltalán nem állnak rendelkezésre az öshonos kisebbségekre vonatkozó nemzetiségi adatok.

Az osztrák statisztikai hivatal által nyilvánosságra hozott adatok csupán születési helyre, illetve az állampolgárságra vonatkoznak, így kizárólag a migráns népesség számának megbecsülésére jók. Ezek szerint Burgenlandban 2012. január 1-jén 5530 „magyarországi származású” személy élt, közülük 1881-en rendelkeztek osztrák állampolgársággal, 3649-en nem. Arról, hogy közülük hányan tartják magukat magyar nemzetiségűnek, illetve hogy például a romániai vagy szerbiai származású több ezer burgenlandi lakos közül hányan magyar nemzetiségűek, nincs adat.

További problémát jelent, hogy Ausztriában már a korábbi, így a 2001-es „hagyományos” népszámlálás esetén sem kérdezték a polgárok nemzetiségét vagy anyanyelvét, a népszámlálási összeíróív kérdése a polgárok által általában beszélt köznyelvre (Umgangssprache) vonatkozott. A 2001-es népszámlálás eredményei szerint Burgenland 278 000 polgárából 6641-en nyilatkoztak arról, hogy ők magyar nyelvűek.

A Kárpát-medencére vonatkozó összesítésünkben tehát Burgenland esetén részben becslésekre kell hagyatkoznunk. A magyar nemzetiségűek számára vonatkozóan 2001-es kiindulási értéknek elfogadjuk a magyar nyelvet beszélők

számát (6641 fő). Ismerve azt, hogy a Magyarországról az elmúlt években meginduló tömeges kivándorlási hullám egyik célországa Ausztria, és hogy Burgenland esetén is erős bevándorlás volt megfigyelhető, úgy becsüljük, hogy Burgenland tartomány területén a magyar nemzetiségűek száma mintegy 10 ezer főre nőhetett az elmúlt évtizedben.

Muravidék – Szlovénia

Szlovéniában – Ausztriában hasonlóan – 2011-ben már nem tartottak hagyományos, személyes adatszolgáltatáson alapuló népszámlálást, a regiszter-alapú népszámlálásból pedig nem születtek nemzetiségi adatok. Az előző, 2002. évi hagyományos népszámlálás eredményei szerint a Muravidék közigazgatási régió 121 ezer lakosából 5544 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek.

2012. január 1-jére a közigazgatási régió lakossága 119 ezer főre csökkent. Ismerve a muravidéki magyarságot jellemző asszimilációs tendenciákat (az előző két népszámlálás között a magyar nemzetiségűek száma 7657 főről 5544 főre apadt), és azt, hogy a területre jelentős kivándorlás Magyarországról nem indult meg, becslésünkben azzal számoltunk, hogy a magyar nemzetiségűek létszáma 2011-ben 4000 fő körül lehetett.

Összesített eredmények, trendek

A térbeli és időbeli áttekintés után az adatok Kárpát-medencei összesítésének lehetőségét kell megvizsgáljunk. Láttuk, hogy az egyes államok népszámlálási gyakorlatában komoly módszertani eltérések figyelhetők meg, mind a népszámlálások lebonyolítását, mind az etnikai adatok gyűjtésének módját illetően. Ezen eltérések nyilván nem elhanyagolható mértékben befolyásolták az eredményeket.

Magyarországon mind a magyarok, mind az egyéb nemzetiségi csoportokhoz tartozók aránya magasabb annál, mint amennyit a többi államban alkalmazott módszertan alapján kapnánk. Az erdélyi adatok a nyílt kérdés és a kódolás körüli anomáliák miatt, illetve a regiszter-adatokból imputált – nemzetiséggel nem rendelkező – körülbelül egymillió fő adathiánya következtében említésre méltó mértékben alulbecslik a magyar nemzetiségűek számát, és minimális mértékben az arányát is. Ugyanakkor a határon túli magyarok Magyarországra vándorlása miatt feltehetően a Magyarországra költöző vajdasági és erdélyi magyar nemzetiségűek egy jelentős része két népszámlálási sokaságban is szerepel: összeírták Magyarországon, ugyanakkor rokonai bediktálták a születési országában is stb. Egyes, kisebb magyarlakta területeken a népszámlálás adat-

gyűjtési programja egyáltalán nem terjedt ki az etnikumra, Kárpátalján népszámlálást sem tartottak. A fenti nehézségek és korlátok ellenére úgy véljük, lehetséges az adatok egységesítése, és ezek alapján megkísérelhetjük egységében látni a Kárpát-medence etnodemográfiai folyamatait.

Az összesített eredmények szerint a 2011. évi népszámlálások idején a Kárpát-medenceként meghatározott terület teljes lakossága mintegy 26 millió 15 ezer fő volt, közülük mintegy 10 millió 400 ezer fő nyilatkozott magyar nemzetiségéről (a térség lakosságának hozzávetőleg 40%-a). A területen körülbelül 12 millió 54 ezer fő tartozott a magyarországi magyarokon kívüli más államalkotó többségi társadalmakhoz (erdélyi románok, felvidéki szlovákok stb.). Ezen csoportok összesített aránya 46,3%. Az egyéb, magyaron kívüli kisebbségekhez tartozók, a nemzetiségükről nem nyilatkozók, illetve Románia esetében a meg sem kérdezettek összesített létszáma meghaladta a 3 millió 550 ezer főt (5. táblázat), ezen csoportok a vizsgált terület teljes lakosságának csaknem 14%-át teszik ki.

5. Népszámlálási eredmények a Kárpát-medencéből, 1991 körül, 2001 körül, 2011 körül
 Census results from the Carpathian basin, around 1991, 2001 and 2011: number of ethnic Hungarians and other ethnic groups altogether, by region

	2011 körüli népszámlálások				2001 körüli népszámlálások				1991 körüli népszámlálások			
	lakosság	magyar nemzetiségű	állam- kötő nemzet	egyéb kisebbség, nem nyilatkozik	lakosság	magyar nemzetiségű	állam- kötő nemzet	egyéb kisebbség, nem nyilatkozik	magyar nemzetiségű	állam- kötő nemzet	egyéb kisebbség, nem nyilatkozik	egyéb kisebbség, nem nyilatkozik
Magyarország	9 937 628	8 314 029		1 623 599	10 198 315	9 416 045		782 270	10 374 823	10 142 072		232 751
Erdély, Partium, Bánát	6 789 250	1 216 666	4 794 577	778 007	7 221 733	1 415 718	5 393 552	412 463	7 723 313	1 603 923	5 684 142	435 248
Felvidék	5 397 036	458 467	4 352 775	585 794	5 379 455	520 528	4 614 854	244 073	5 274 335	567 296	4 519 328	187 711
Vajdaság	1 931 809	251 136	1 289 635	391 038	2 031 992	290 207	1 321 807	419 978	2 013 889	339 491	1 143 723	530 675
Kárpátalja	1 249 000	141 000	1 000 000	108 000	1 254 614	151 516	1 010 127	92 971	1 245 618	155 711	976 749	113 158
Muravidék	118 988	4 000	105 000	9 988	120 875	5 445	104 874	10 556	129 946	7 657	115 903	6 386
Burgenland* Eszék-Baranya megye	286 215	10 000	250 000	26 215	277 569	6 641	242 458	28 470	270 880	6 763	239 097	25 020
"Kárpát- medence" össz.	305 032	8 249	262 004	34 779	330 506	9 784	277 245	43 477	331 979	12 447	233 260	86 272
	26 014 958	10 403 547	12 053 991	3 557 420	26 815 059	11 815 884	12 964 917	2 034 258	27 364 783	12 835 360	12 912 202	1 617 221

* Burgenland 1991., 2001.: Umgangssprache; a dőlittel szedett adatok becslíttek.

A tíz évvel ezelőtti népszámlálások eredményeihez viszonyítva a Kárpát-medence lakossága csökkent, a csökkenés nagysága meghaladta a nyolcszáz-ezer főt.

Az ezredfordulót követő évtizedben a kilencvenes évtized folyamataihoz (ezeket röviden összefoglalja például Kocsis 2003) viszonyítva jelentősen megváltoztak a vizsgált terület etnikai képére ható tényezők.

Az egyik legfontosabb változás, hogy az ezredforduló után a régióban tovább gyorsult a népességcsökkenés üteme: a csökkenés értéke másfélszerese a kilencvenes években megfigyelhető 550 ezer fős fogyásnak. A magukat magyarnak vallók létszámcsökkenését követően – mintegy két évtizedes késéssel – a népességcsökkenés immár kivétel nélkül elérte a régió magyarságon kívüli jelentősebb államalkotó nemzeteit is. A kilencvenes években még úgy csökkent a magyar nemzetiségűek létszáma a Kárpát-medencében, hogy többi államalkotó többség összesített száma mintegy 55 ezer fővel, aránya pedig csaknem egy százalékkal növekedett ugyanezen időszak alatt. Ezzel szemben az elmúlt évtizedben a többi államalkotó nép összesített lélekszáma csaknem 900 ezer fővel csökkent, együttes aránya pedig 48,3%-ról 47%-ra esett vissza a vizsgált területen.

A másik lényeges tendencia azonban az, hogy az ezredfordulót követően a magyar nemzetiségűek csökkenésének üteme felgyorsult, a korábbi bő egymillió fős csökkenést mintegy egymillió négyszázezer fős csökkenés követte. A magyar nemzetiségűek csökkenésének mértékét tekintve megfigyelhető, hogy az egyes régiók közötti különbségek kiegyenlítődték: a négy legjelentősebb magyar közösségben (Magyarország, Erdély, Felvidék, Vajdaság) az ezredfordulót követő évtizedben egyaránt 12–13%-kal csökkent a magukat magyar nemzetiségűnek vallók száma.

Ezek a „nyers” adatok azonban könnyen téves következtetések irányába vezethetnek, mivel nemcsak az egyes országok szintjén, hanem az egész régióban kulcskérdésnek tekinthető a nemzetiségükről nem nyilatkozó (Románia esetén regisztrerekből pótol) személyek nemzetiségi hovatartozása.

A kérdés további részletes vizsgálatát nem megelőlegezve, egyszerűen rá lehet mutatni arra, milyen lényeges, és mily nagy mértékben befolyásolja az eredményeket az adathiányok kezelésének kérdése.

A 5. táblázat annak a leegyszerűsítő feltételezésnek az eredményeit mutatja, miszerint 2001-ben és 2011-ben úgy korrigálnánk a nemzetiségükről nyilatkozók számát, hogy a nem nyilatkozókat (Románia esetén ide értve a regiszterből átvett személyeket is) szétosztjuk az adott területen az etnikumukról nyilatkozók aránya szerint.²³ Vagyis például Felvidék esetén azt feltételezzük, hogy a

²³ Ez a feltételezés azért leegyszerűsítő, mert – mint a tanulmány korábbi részében kifejtettük – alapvetően azt lehet feltételezni, hogy a nem nyilatkozók körében valamelyest felülreprezentáltak a kisebbségi kötődésűek. Ennek a felülreprezentáltságnak a mértéke azonban országonként, kisebbségi közösségenként és népszámlálásenként eltér.

nem nyilatkozóknak 2001-ben 9,8, 2011-ben 9,1%-a volt magyar nemzetiségű – hasonlóan a nyilatkozók közötti arányokhoz.

6. Valós, illetve a nem válaszolókkal korrigált etnikai arányok a Kárpát-medencében, 2001 körül, 2011 körül

Ethnic proportions in the Carpathian basin: results based on self-identification and those corrected by including the non-respondents, around 2001 and 2011

	Lakosság 2011	Magyar nemzetisé- gűnek vallotta magát	Magyar nemzeti- ség, korrigált	Kor- rigált arány (%)	Lakosság 2001	Magyar nemzeti- ségű	Magyar nemzeti- ség, korrigált	Kor- rigált arány (%)
Magyarország	9 937 628	8 314 029	9 741 112	98,0	10 198 315	9 416 045	9 974 035	97,8
Erdély, Partium, Bánát	6 789 250	1 216 666	1 290 568	19,0	7 221 733	1 415 718	1 415 901	19,6
Felvidék	5 397 036	458 467	493 437	9,1	5 379 455	520 528	525 856	9,8
Vajdaság	1 931 809	251 136	264 241	13,7	2 031 992	290 207	301 914	14,9
Kárpátalja	1 249 000	141 000	141 000	11,3	1 254 614	151 516	151 516	12,1
Muravidék	118 988	4 000	4 000	3,4	120 875	5 445	5 797	4,8
Burgenland	286 215	10 000	10 000	3,5	277 569	6 641	6 641	2,4
Eszék-Baranya megye	305 032	8 249	8 532	2,8	330 506	9 784	9 960	3,0
'Kárpát-medence' össz.	26 014 958	10 403 547	11 952 891	45,9	26 815 059	11 815 884	12 391 619	46,2

Megjegyzés: A négy legnagyobb közösség esetében korrigált adatoknál a korrekció számításának módját lásd a főszövegben.

A fent említett korrekciót az utóbbi két népszámlálásra végrehajtva megállapítható, hogy míg a magyar nemzetiségűek aránya 1991 körül 46,9%-ot tett ki²⁴ a Kárpát-medencében, addig ennek a csoportnak a korrigált aránya 2001-ben 46,2%, 2011-ben pedig 45,9% volt. A magyar nemzetiségűek lélekszáma 1991 körül 12,8 millió fő, korrigált lélekszáma 2001 körül 12,4 millió fő, 2011 körül 11,95 millió fő körül volt.

A magyarság lélekszáma a Kárpát-medencében tehát – amennyiben figyelmen kívül hagyjuk a nemzeti kérdésre vonatkozó adathiányt – valójában mind a kilencvenes években, mind az ezredfordulót követő évtizedben szűk félmillió fővel csökkenhetett.

Noha ez a csökkenés az ezredfordulót követően is nagyobb arányú, mint a Kárpát-medence teljes lakosságának, illetve a többi nemzetiségnek a csökkenése, az ezredforduló után a nem magyar közösségek körében is jellemzővé vált erőteljes népességcsökkenés mégis azzal a következménnyel járt, hogy a terület etnikai viszonyainak a kilencvenes években megfigyelhető erőteljes, a magyar közösség rovására történő eltolódása valamelyest lassult az ezredfordulót követően. Így az elmúlt évtizedben – kissé paradox módon – a Kárpát-medence

²⁴ Az 1991 körüli népszámlálásokon még olyan alacsony volt a nemzeti kérdésre nem válaszolók aránya, hogy ez nem tesz szükségessé korrekciót.

lakosságcsökkenésének felgyorsulása mellett a magyarság etnikai arányának stabilizálódása felé is történt elmozdulás.

FORRÁSOK

A 2011 körüli népszámlálások nemzetiségi adatközlései:

Magyarország: 2011. évi népszámlálás. 3. Országos adatok. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2013.

Erdély: www.recensamantromania.ro/rezultate-2

Felvidék: Obyvateľ'sto podl'a národnosti. Štatistický úrad slovenskej republiky, Bratislava, 2012.

Vajdaság: Ethnicity Data by municipalities and cities. Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade, 2010.

Horvátország: www.dzs.hr/Eng/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm

Az ezredforduló körüli népszámlálások Kárpát-medencei szintű másodlagos adatközlései:

Gyurgyik László – Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002.*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

Kocsis Károly – Bottlik Zsolt – Tátrai Patrik: *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határon túli régióiban (1989–2002)*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2006.

CD-változat: <http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/indexCD.html>

IRODALOM

Badis Róbert (2012): *Elfogyóban? Kommentár*, 2012/3.

http://kommentar.info.hu/iras/2012_3/elfogyoban

Gyurgyik László – Kiss Tamás (2012): *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. EÖKIK, Budapest, 2010.

Gyurgyik László (2012a): *Egy csökkenés anatómiája. Kommentár*, 2012/3.

http://kommentar.info.hu/iras/2012_3/egy_csokkenes_anatomiaja

Gyurgyik Kászló (2012b): *Kik vagytok, ismeretlenek? Pro Minoritate* 2012. Ősz. 39–52.

Hablicsek László (2005): *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása 1991-től 2021-re*. In Hablicsek László (szerk.): *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása 1991-től 2021-re*. (KSH NKI Kutatási Jelentések 78.), KSH NKI, Budapest, 25–82.

Kiss Tamás – Barna Gergő (2012): *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.

- KorFa (2010/3): A vándorlási veszteség Magyarországon az elmúlt évtizedben – avagy hányan is vagyunk valójában? KSH NKI, http://demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Korfak/KorFa%20online_2010_3.pdf
- KorFa (2010/4): Erdélyi magyarság: csökkenő létszám, változatlan arány. KSH NKI, http://demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Korfak/KorFa%20online_2010_4.pdf
- KorFa (2013/2): Kárpát-medencei népszámlálások KSH NKI, <http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Korfak/korfa-2013-2.pdf>
- Kocsis Károly (2003): A Kárpát-medence változó etnikai arculata (1989–2002). *Kisebbségkutatás*, 2003/4. 706–714.
- Kovacsics József (szerk.) (1994): *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája* KDH, Budapest.
- Megszámláltattunk – Népszámlálási különszám. *Felvidéki Magyarok*, 2012/III.
- Papp Z. Attila (2010): Az etnikai adatgyűjtés módszertana a Magyarországgal szomszédos országok népszámlálásaiban. *Statisztikai Szemle*, 88/1. 5–28.
- Ravasz Ábel (2012): *Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés*. Kempelen Intézet & Publicus Slovensko, Komárom.
- Rózsa Gábor – Rózsa Dávid (2012): A 2011-es népszámlálások Délkelet-Európa nem uniós országaiban. *Statisztikai Szemle*, 90/7–8. 609–631.
- Tánczos Vilmos (2012) „Hát mondja meg kend, hogy én mi vagyok” *Pro Minoritate* 2012 Ősz. 80–112.

Tárgyszavak:

Etnikum
Etnikai megoszlás
Népszámlálás
Népeségstruktúra

A CENSUS SURVEY IN THE CARPATHIAN BASIN

Abstract

Population censuses were organised and carried out in 2011 in Hungary and in the most of the neighbouring countries where ethnic Hungarians lived in a considerable number. As the data relating to ethnic distribution were published, it has become possible to survey the ethnic changes of the last decade in those countries. In the case of Hungary, Romania (Transylvania), Slovakia and Serbia (province of Voivodina), the author deals with the process of enumeration, the content of the questionnaires, and the special questions relating to ethnic affiliation. All these factors influence the results of the censuses, and the differences make the comparison of data from different countries more difficult. It poses an especially serious methodological challenge that the number of refusals to questions relating to ethnic affiliation has considerably increased during the last decade and the members of ethnic minority groups are presumably present in this category.

According to the results the number of ethnic Hungarians on the territory studied (the so-called Carpathian basin) may have decreased by almost half a million both in the 1990s and in the first decade of the 21st century – disregarding missing data on ethnic affiliation.

After the turn of the millennium, a significant population decrease has become characteristic also of the non-Hungarian communities living on the territory under investigation. As a result, the pronounced decrease in the proportion of ethnic Hungarians of the 1990s has slowed down since the turn of the millennium. Thus in the last decade one can witness a stabilization in the proportion of ethnic Hungarians, in addition to the accelerating population decrease in the Carpathian basin.